

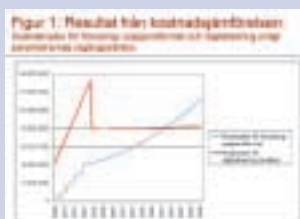
nordisk ARKIVNYT

I • 2009

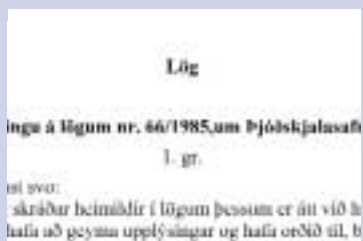
„Et smertens barn“
Konserveringstjenesten
i det norske Arkivverket

6

Digitaliseringsutredningen
i Finland

13

Hindringer ryddet af
vejen for elektronisk
arkivering i Island

22

75 år: Den dansk-tyske
arkivoverenskomst
af 1933

25

Svenskt biografiskt
lexikon til Riksarkivet

40

nordisk ARKIVNYT

Árgang 54 2009 nr 1

HOVEDREKAKTØR

Eiríkur G. Guðmundsson
Nationalarkivet, Reykjavík
e-post: eirikur@skjalasafn.is

LOKALREKAKTØRER

Danmark

Leon Jespersen
Rigsarkivet
Rigsdagsgården 9
DK-1218 København K
Tel.: (+45)33 95 41 01
e-post: lj@ra.sa.dk

Finland

Pertti Hakala
Riksarkivet
Box 258. FIN-00171 Helsingfors
Tel.: (+358) 22 85 21
e-post: pertti.hakala@narc.fi

Island

Thorsteinn Tryggvi Músson
Regionalarkivet Selfoss
Austurvegi 2, 800 Selfoss
e-post: thorsteinn@skjalasafn.is

Norge

Maria Press
Statsarkivet i Trondheim
Maskinistgata 1
N-7042 TRONDHEIM
Tel.: (+47)73 88 45 00
e-post: maria.press@arkivverket.no

Sverige

Maria Nordström Järnryd
Riksarkivet
Box 12541
S-10229 STOCKHOLM
Tel.: (+46)87 37 63 36
e-post: maria.nordstrom@riksarkivet.ra.se

NA udkommer fire gange om året.
ISSN 0546 2851

Layout: Prentsníð ehf
Trykkeri: Prentmet ehf

Retur

Þjóðskjalasafn Íslands
(Islands Nationalarkiv)

Hovedredaktøren

Kære læser,

Redaktionen byder velkommen til første nummer af Nordisk Arkivnyt år 2009 med mange spændende nyheder fra arkiver rundt omkring i Norden.

Vores rejse starter denne gang i Norge, hvor Statsarkivet i Stavanger er ansvarlig for at bevare arkiver fra norsk petroleumsvirksomhed. Systematisk bevaringsstrategi synes at være godt i gang, og nu har man fået aftaler med alle store olieselskaber, der sigter mod at bevare denne branches historie. Vi kan også læse en tankevækkende artikel der taler for revitalisering af konserveringstjenesten inden for det norske arkivværk, men konservering er gået meget tilbage. Kulturmindeåret i Norge ser ud til at kunne give gode oplevelser med formidling af kulturarven.

Fra Finland kommer der adskillige artikler. Arkivalier knyttet til de russiske militære handlinger under den autonome periode i Finland fra 1809–1917 har hidtil været vanskeligt tilgængelige. Vi læser om et projekt, der indledes i 2006, hvormed en referencedatabase blev oprettet, og digitalisering af visse af disse dokumenter og kort fandt sted. Vi hører også om en redegørelse for omkostningerne ved opbevaring af arkivalier i papirformat og digitalisering og opbevaring af disse i digitalt format i det 21. århundrede. Rigsarkivar Jussi Nuorteva har interessante tanker omkring finanskrisen, som vi oplever i øjeblikket, og de mulige nedskæringer som arkiverne står overfor, samtidig med at arkiverne må finde løsninger vedrørende den elektroniske dokumentforvaltning og arkivering.

Sverige bidrager med en artikel om infrastruktur inden for forskningsverdenen med en redegørelse for et symposium om forskermiljø, som fandt sted i november sidste år.

En artikel også fra Island. Den omhandler ændring af arkivloven, hvormed Nationalarkivet har mandat til at udstede regler om elektronisk arkivering hos offentlige institutioner og regler om aflevering af elektroniske arkivalier. Loven vil få stor betydning for Nationalarkivets virksomhed i de kommende år. Fire artikler kommer fra Danmark. Først følger der en redegørelse for projekt DigDag, der har til formål at skabe et digitalt historisk atlas. Statens Arkiver er en af de mange institutioner, som deltager i projektet. Dernæst følger der en evaluering af DDA Sundhed. Den tredje artikel handler om den dansk-tyske arkivoverenskomst af 1933, hvormed arkivalierne fra hertugdømmene Slesvig og Holsten blev delt mellem de to lande, samt danske og tyske forskeres tilgængelighed til disse arkivalier. Hovedkonklusionen af et fem-årigt analyse- og forskningsarbejde, hvor det viser sig, at kolde, klimastyrede magasiner med relativ lav luftfugtighed forlænger papirs levetid, bliver så introduceret i den sidste artikel.

Læserne opfordres også til at læse de mange andre interessante bidrag i bladet. Samlet viser bidragene, at i arkiverne tænker vi ikke kun baglæns, men i aller højeste grad også fremad. Redaktionen takker alle som har bidraget til bladet.

Eiríkur G. Guðmundsson

Nordisk Arkivnyt

udgives af Þjóðskjalasafn Íslands (Islands Nationalarkiv)
E-post: na@arkivnyt.nu • www.arkivnyt.nu
Laugavegur 162 • IS-105 Reykjavík, Island
Tel.: +354 590 33 00 • fax: +354 590 33 01

Essoarkivene

– siste tilskudd i vellykket
privatarkivsatsing

Eivind Skarung

■ Essoarkivene inneholder mange unike bilder, bl.a. fra bensinstasjoner og tankanlegg som i dag er borte.

Privatarkivkartleggingen som ble utført i Norge i 2003–05 viste at det står dårlig til med bevaring av bedriftsarkiver. Alt for få arkiver

bevares og det finnes ingen planmessighet i innsamlingsarbeidet. Men i Statsarkivet i Stavanger har man gjennom mange års arbeid

lyktes med å få til en systematisk bevaring av arkivene fra den norske petroleumsindustrien.

Statsarkivet i Stavanger har et

nasjonalt ansvar for å bevare arkiver fra norsk petroleumsvirksomhet. Mangeårig målrettet arbeid har resultert i at Statsarkivet nå har tatt imot arkiver fra de største og viktigste aktører innenfor norsk olje- og gassindustri, blant annet Total, Fina, Elf, Phillips og Statoil. I tillegg har arbeidsgiver- og arbeidstakerorganisasjoner og deler av leverandørindustrien deponert store mengder arkivmateriale. I juni 2008 inngikk Statsarkivet og ExxonMobil en avtale om å fungere som depotinstitusjon for de historiske arkivene fra Norske Esso, Esso Exploration Norway og Mobil Exploration Norway. Dette materialet spenner over en periode fra 1891 til 2003 og dokumenterer en viktig del av norsk oljehistorie. Dagens selskap er et resultat av en mengde fusjoner og oppkjøp av virksomheter fra ulike deler av landet (se faktaboks). De fleste av disse selskapene er representert i det materialet som statsarkivet nå har overtatt.

Avtalen med ExxonMobil omfatter i første omgang ordning og deponering av 80 hyllemeter historisk arkivmateriale. Statsarkivet i Stavanger ordner og katalogiserer arkivmaterialet i ASTA, og betjener både selskapsinterne og eksterne forespørsler. ExxonMobil er inntil videre eier av arkivene. Alle spørsmål om innsyn avgjøres derfor av arkiveier. Ordningsarbeidet og leie av hylleplass blir betalt av selskapet. Statsarkivet i Stavanger har gjort lignende avtaler med de andre oljeselskapene som har deponert arkivmateriale.

Landsomfattende virksomhet, ett arkivdepot

Esso og Mobils virksomhet var landsomfattende med tankanlegg langs kysten, bensinstasjoner og utsalgssteder, to raffinerier ved Oslofjorden og oljeleting på norsk sokkel. Flere av disse driftsområdene har skapt egne arkiver. Sammen med det historiske arkivet har det også kommet inn et omfattende fotomateriale. Dette er unike bilder som dokumenterer ExxonMobil sin virksomhet i Norge. Her er det bilder fra mange av de bensinstasjonene, utsalgsstedene og tankanleggene som det er dokumenter fra. Mange av disse anleggene er nå fjernet, men gjennom arkivet fra ExxonMobil er det derfor mulig å dokumentere disse bedriftene, som har spilt en viktig rolle i de lokalmiljøene de hørte hjemme i.

Statsarkivet i Stavanger har ikke nødvendigvis noe ønske om å samle alle oljerelaterte arkiver i egne magasiner, og flere av disse selskapsarkivene kunne vært deponert i en lokal arkivinstitusjon. I dette tilfellet var det imidlertid et klart ønske fra ExxonMobil at hele det historiske arkivet for Norge skulle samles i Statsarkivet i Stavanger.

Statfjordfeltet – et delt arkiv

I samarbeid med Norsk Oljemuseum, Nasjonalbiblioteket og Statoil, arbeider Statsarkivet i Stavanger med et nytt dokumentasjonsprosjekt, kalt „Kulturminne Statfjord“ (jfr. Tidligere prosjekter: „Kulturminne Ekofisk“ og „Kulturminne Frigg“). Mobil Exploration Norway sin virksomhet sammenfalt med utbygging og drift av Statfjordfeltet

(verdens største oljefelt til havs). Fra 1987 overtok imidlertid Statoil operatøransvar for dette feltet sammen med utbyggings- og driftsdokumentasjonen Mobil hadde skapt. Mobil Explorations egne interne dokumenter og vurderinger om Statfjord ble imidlertid ikke overført. Nettopp fordi statsarkivet har et nært samarbeid både med Statoil og ExxonMobil er det mulig å bevare en svært fyldig dokumentasjon omkring Statfjordfeltets historie.

Petroleumsarkiver – et satsingsområde for Statsarkivet i Stavanger

Stavanger og Rogaland er sentrum for norsk petroleumsvirksomhet og har vært det siden starten i 1960-årene. De fleste operatørselskapene og offentlige petroleumsmyndigheter (Oljedirektoratet og Petroleumstilsynet) har sine hovedkontor her. Det var derfor naturlig at Statsarkivet i Stavanger ønsket å påta seg et nasjonalt ansvar for bevaring av disse arkivene. Gjennom snart 20 år har vi systematisk arbeidet for å bygge et kontaktnett med beslutningstakere og arkivmedarbeidere innenfor petroleumssektoren, nettopp med det formål å sikre at viktige arkiver for forståelsen av norsk næringsliv de siste 40 år skulle bli bevart. Det har vært viktig for oss å gjøre mye av dette arbeidet nå, mens næringen ennå er livskraftig og ressurssterk. Det gjør det enklere å få virksomhetene til å dekke de kostnader som er forbundet med arkivbevaringen og hjelpe til med å identifisere de viktigste arkivene. Ellers er det nok altfor ofte slik at arkivbevaring først blir aktualisert når en bransje går mot slutten og

■ Tankanlegg fra Steilene, bildet er sannsynligvis tatt etter 1930.

bedriftene nedlegges. Denne satsingen har resultert i at statsarkivet nå har samarbeidsavtaler med alle de store oljeselskapene som operer i Norge.

I fortsettelsen vil det være viktig å få til tilsvarende avtaler med utvalgte selskap innenfor leverandørindustrien, dvs. innenfor verkstedsindustrien, engineering, transport, catering m.v. Det er med andre ord fortsatt utfordringer igjen å ta fatt på.

Fakta om ExxonMobil.

I 1999 fusjonerte de to internasjonale oljegigantene Exxon og Mobil og dannet et av verdens største selskaper, ExxonMobil. I Norge førte dette til at to av landets eldste oljeselskaper ble slått sammen. Norske Esso og Mobil Oil Norge har gjennom mer enn 100 år jobbet med raffinering og salg av oljeprodukter. Virksomheten innen oljeleting begynte midt på 1960-tallet.

ExxonMobil regner sin norske historie fra 1893, da Østlandske Pe-

troleums Compagni startet sin virksomhet her i landet, selv om Vestlandske Petroleum Compagni ble stiftet i Bergen allerede i 1891. I 1919 ble det inngått økonomisk interessefelleskap mellom Vestlandske, Østlandske og Vallø Oljeraffineri (etablert i Tønsberg i 1899), som Østlandske hadde overtatt i 1905. De to selskapene solgte importerte oljeprodukter på det norske markedet, men skulle nå markedsføre og selge produkter fra det norske raffineriet. I 1934 overtok Østlandske aksjene i Vestlandske, men de fortsatte å operere som selvstendige enheter. I 1953 ble til slutt Østlandske og Vestlandske slått sammen og skiftet navn til A/S Norske Esso.

Mobil startet i Norge i 1896 som et avdelingskontor til det danske Vacuum Oil Company. I 1918 ble avdelingskontoret et eget selskap og fikk navnet Norsk Vacuum Oil Company. Etter flere fusjoner og navneskifter fikk selskapet

til slutt navnet Mobil Oil A/S Norge i 1959.

Den 13. april 1965 ble den første konsesjonsrunden på norsk sokkel lyst ut. Blant søkerne til den første konsesjonsrunden var Esso Exploration Norway Inc., som var et søsterselskap til Norske Esso. Esso Exploration fikk de tre første lisensene på norsk sokkel og var det første selskapet som tok opp olje fra norsk kontinentalsokkel.

Mobil Exploration Norway Inc. ble etablert i 1973, som et søsterselskap til Mobil Oil Norge. Allerede i 1974 fant de Statfjordfeltet som er Nordsjøens største oljefelt. Utbyggingen av Statfjordfeltet var et av norgeshistoriens største industriprosjekter, og Mobil Exploration var ansvarlig for utbyggingen og var operatør fra produksjonsstart i 1979 og fram til Statoil overtok operatøransvaret i 1987. ♦

Skribenten er førstekonsulent i Statsarkivet i Stavanger.

„Et smertens barn“

Konserveringstjenesten i det norske Arkivverket

Cæcilie Stang konstaterer i denne artikkelen at konserveringstjenesten befinner seg i en brytningstid der gamle og nye idealer møtes, og hun tar til orde for en revitalisering av konserveringsarbeidet med utgangspunkt i en ny forståelse for arkivalien som gjenstand.

Da undertegnede i skrivende stund for 21 år siden startet som arkivar i Arkivverket, var noe av det første jeg fikk høre at konserveringsavdelingen på statsarkivet snart ville bli lagt ned. Mikrofilmingen ville gjøre konserveringstjenestene overflødige. Nå, 20 år etter, sies det at restaurering av dokumenter og protokoller slik det praktiseres i dag, i framtiden vil være unødvendig som følge av digitaliseringen. Verken mikrofilming eller digitalisering vil imidlertid overflødiggjøre konservering eller konserveringspersonalets kompetanse. Tradisjonelt har kilden som levning hatt liten prestisje blant historikerne i Arkivverket, og i påvente av digitaliseringen, som skal løse alle vansker, blir konserveringstjenesten nedprioritert. Dette skaper mistriivsel blant personalet på konserveringsverkstedene og stillstand i pleien og restaureringen av arkiv-

sakene. Samtidig er det blitt ansatt enkelte medarbeidere med nyere formell kompetanse innen papirkonservering. Disse har ideelle fordringer til arbeidet sitt og vil restaurere arkivstykket som en gjenstand. Dette skaper igjen konflikter i forhold til kolleger som er vant til en annen arbeidskultur, og det virker lammende på produktiviteten. Det trengs en ny konstruktiv gjenstandsforståelse i Arkivverket og en ny giv for konserveringstjenesten.

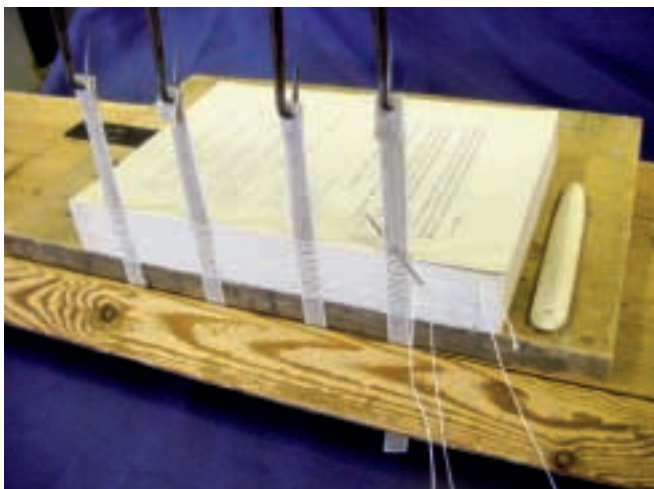
Begrepet 'slakting'

Det vil nok alltid være en spenning mellom formell og erfaringsbasert kunnskap i en virksomhet hvor oppgavene i utgangspunktet ofte ser like ut og hvor alle må ta et tak for å få jobben gjort. Når arbeidsplassen i tillegg er liten, krever dette aspektet omtanke og respekt for hverandre for at arbeidsmiljøet skal være bra. På seminar for medarbeidere i konserveringstjenesten har enkelte med lederansvar beskrevet arbeidet til sine eldre kolleger som 'slakting av arkivsaker'. Dette er direkte sårende, og skaper en vanskelig arbeidssituasjon. Med ordet 'slakting' assosierer de fleste blod, innvoller, partering og ødeleggelse. I denne sammenheng skal

'slakting' illustrere hardhendt ombinding av eldre protokoller. Slakting er også en form for håndverk. Sammenstilles slakting med annet håndverk som eksempelvis bokbinding, gir det kjedelige fornemmelser. Slakting blir også brukt som begrep for å illustrere det som skjer når fotomateriale på en uheldig måte blir skilt fra de dokumentene de er skapt sammen med. Ordet brukes altså i vår virksomhet for å skildre noe sterkt negativt. Spørsmålet er om bruken av dette begrepet er konstruktivt.

Arbeidskultur og tradisjon

Vår virksomhet, Arkivverket, agerer i skjæringspunktet mellom kultur og forvaltning og var lenge svakt lovregulert. Den norske arkivloven kom først i 1992. Mange av medarbeiderne har størstedelen av sine yrkeskarrierer på samme sted og er svært kunnskapsrike. Kunnskap og tid hører gjerne sammen. På de ulike arkivinstitusjonene oppstår derfor helt spesielle arbeidskulturer og solide tradisjoner i samspill med det lokale nærmiljøet. Størstedelen av arkivarene har naturlig nok vært historikere noe som preger kulturen sterkt. Protokoller og dokumenter har vært sett på som infor-

■ „Bokbinderhånd-verket er i seg selv et kulturminne som bør tas vare på. Digitalisering kan aldri erstatte den genuine opplevelsen av selve gjenstanden”, sier Cæcilie Stang.

Cæcilie Stang

masjonskilder og ikke som gjenstander. For meg var det litt av et kultursjokk å komme fra museumsvesenet som etnolog inn i Arkivverket. På rekke og rad sto 1600- og 1700-tallsprotokoller ombundet med fornuftige shirtingspermer og orange skinnrygger. Det var bokstavelig talt ikke fylla igjen av det originale skinnbindet på mye av materialet. Første tur i magasinet var en fryktelig opplevelse; det grøsset i hele meg. Det gjør fremdeles kroppslig vondt når jeg må levere fra meg 1600- og 1700-tallsmateriale på lesesalen. Men det som er enda verre, er at det ikke finnes en skikkelig integrert fagpolitikk for hvordan konserveringstjenesten skal drives. Planer lages, omorganiseringer fungerer dårlig, og kultur-skatte lider. Det er som på våren. Gresset gror, mens kua dør.

Kulturforståelse

Etter hvert har jeg måttet revurdere både holdninger og oppfatninger selv om gjenstandsforståelse er et viktig element i mitt faglige ståsted. Det finnes jo ingen hjemler eller regler for å nekte utlevering av arkivsaker på lesesalen med mindre de er så slitt at de ikke tåler bruk. Hvor slitne skal så arkivsake-

ne være for at de ikke kan leveres ut? Her er det skjønn som nok vurderes forskjellig i de ulike institusjonene og blant medarbeiderne. Det spørres også i hvilken grad vi har anledning til å nekte å levere ut eksempelvis en tingbok fra 1700-tallet dersom det gjelder et rettighets-spørsmål. Da vil det ikke alltid være nok å vise til en digitalisert versjon. Og hva med veiledningsplikten? Ofte må flere kildetyper ses i sammenheng for å løse et rettighetsspørsmål, og det er langt igjen til alle arkiver er digitalisert. I dag er avskrift og stempel rettskraftig, og enkelte krever å se originalen. Poenget er at arkivsakene tidligere først og fremst ble restaurert for bruk. I dag har dette endret seg i hele etaten slik at bevaringsaspektet kommer mer i fokus. Men når enkelte av superkonservatorene mener at en eventuell ombinding av en 1700-tallsprotokoll kun kan gjøres ved å bruke den originale 1700-tallstråden om igjen, blir det hele virkelighetsfjernt. Det beste blir det godes fiende, og arbeidet på flere verksteder er i dag gått nærmest i stå.

Paradokser

I dagens situasjon er det en rekke

forhold som viser stillstanden. Det finnes eksempler på at produksjonen for en medarbeider i løpet av ett år utgjør en eneste protokoll. Årsakene til dette kan være mange, men dersom forklaringen er at dette er tiden som trengs, så har vi et alvorlig problem. Til sammenligning har det tatt åresvis for å få svar på hvilke bokstøtter vi kan bruke i hyllene. Det ene forslaget etter det andre blir avvist sentralt fordi den ene bokstøtten gir fra seg den ene gassen og den andre gir fra seg noe annet. Så går tiden, og tunge protokoller står skjevt i hyllene og blir vridd. Det nytter ikke daglig å rette oppe protokollene når vi har tusenvis av hyllemetre. Det samme gjelder prosessen med valg av eske-type som har tatt år. Forebyggende konservering blir dermed et løsningsformular uten innhold. Store uløste praktiske oppgaver med alt fra pakkesaker fra 1800-tallet, manglende bokstøtter, avleveringer som ikke holder det de lover, tilrettelegging og skader ved digitalisering samt fotografier og annet bevismateriale i saksmapper, for å nevne noe, har betydning for konserveringsarbeidet. Det er bekymringsfullt at mye av hverdagsoppgavene behandles som bagateller. Da er det artigere å lage eksempelvis beredskapsplaner. Vi trenger imidlertid fokus på begge deler.

Fallitterklæring

Løsningen på mange av de ovennevnte problemene har vært forslag om å pakke vekk, nekte publikum tilgang og vente på digitalisering. Dette er i beste fall strutsepolitikk, men i realiteten en fallitterklæring. Dessuten er det heller ikke et 'sjakktrekk' i forhold til posi-

tiv markedsføring. Vi må derfor gjøre begge deler; både digitalisere og ta tak i restaurerings-oppgavene. Men hvordan skal vi unngå at de som nå mistrives på konserveringsavdelingene tar tidligpensjon, og hvordan skal vi rekruttere nye? Løsninger er i alle fall ikke å nedprioritere tjenesten slik at fagfolk blir sittende alene og isolert på hver sin tue. Behovet for tilstrekkelige konserveringstjenester på den enkelte institusjon må også anerkjennes. I dagens situasjon må det trolig til en prestisjeheving, økt fokusering og nye faglige synspunkter til for å få en ny giv i konserveringstjenesten. Det er også viktig at kolleger med andre oppgaver involverer seg og støtter opp om restaureringsoppgavene.

Ny giv

I dagens forskningsmiljø, både innen historie og kulturhistorie, har materiell kultur liten oppmerksomhet, og kilden som levning, har liten prestisje. Dogmatisk tro på at digitalisering vil løse de fleste problemer, forsterker dette fenomenet. Trenden med å nedprioritere konserveringsoppgaver vil derfor trolig bare fortsette dersom det ikke gjøres noe aktivt. 2009 har myndighetene utropt til 'Kulturminneåret' med fokus på dagliglivets kulturminner. Magasinene våre er fulle av dagliglivets kulturminner, men når det gjelder Kulturminneåret har ikke Riksarkivaren blitt invitert av den sentrale prosjektledelsen i departementene til å delta. Dette hadde vært en gylden mulighet til å

formidle hvilke kulturskatter og kulturminner vi tar vare på. Men oppmerksomheten er dessverre ikke her. Gjenstanden og konserveringstjenesten har et ubrukt formidlings- og samarbeidspotensial. Både gjenstanden og selve konserveringen fascinerer publikum gjennom utstillinger og besøk. Bokbindehandverket er i seg selv et kulturminne som bør tas vare på. Digitalisering kan aldri erstatte den genuine opplevelsen av selve gjenstanden. Jo mer elektroniske og digitaliserte vi blir, jo mer eksotisk og verdifull blir gjenstanden og pleien av den. Dessuten må pieteten for genuint historisk materiale styrkes uten at dette fører til handlingslamelse hos enkelte konservatorer. Kompetansen innen papirkonservering og bokbinding er sjelden vare. Det er et stort behov innen museer og boksamlinger for samarbeid med oss. Større miljøer for ulik konservering gjennom samarbeid vil være faglig og sosialt berikende, men for at dette kan realiseres, trengs det ressurser og vilje.

Ny konstruktiv gjenstandsforståelse

Det å låse fast et kulturminne gjennom restaurering til en bestemt tidsepoke for dermed å skape autensitet, har alltid vært problematisk. Gjenstanden har levd sitt liv. Hva er så mest ønskelig? Skal vi skape en autensitet som trolig aldri vil bli helt korrekt, eller skal vi vise gjenstandens historie ved å ta vare også på endringene? Det heter seg at den beste form for vern er

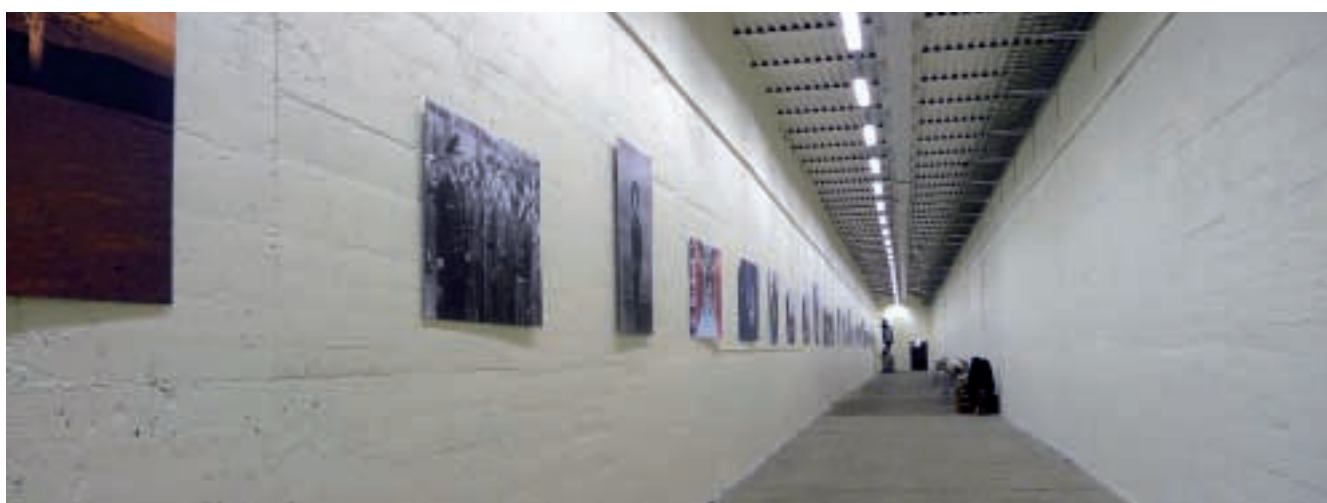
gjennom bruk. Dette relaterer seg gjerne til bygninger. Skal mennesker med moderne behov bo i gamle hus, må det gjøres tilpassninger. Et annet kulturelement som kan sammenlignes, er levende draktskikk. Enkelte folkedrakter er del av en ubrutt tradisjon som ikke er riktigere i 1780 enn i 1880. Det vil være riktig å gjøre tilpasninger i form og bruk, dersom dette gjøres med pietet og på kulturminnets premisser. Den samme tankegangen bør kunne brukes på arkivene. Protokoller og dokument er levende kulturminner som brukes og som må pleies etter sin forutsetning. Stivnede forestillinger om fortiden er sjelden konstruktive.

Det dreier seg også om å skape holdninger. Som første og trolig eneste statsarkiv er det på Hamar innført bruk av hansker på lesesalen. Erfaringene etter ca. 8 år viser at dette har hatt gunstig effekt på arkivmaterialet. Like viktig er det at lesesalgjesten intuitivt får mer ærefrykt for arkivsakene med hansker på og oppfører seg mer forsiktig. Balansen mellom skrekkregime og kos på lesesalen og ved besøk er en pedagogisk utfordring. Det er en glede å ha med unge mennesker som gjester. De lar seg begeistre og strukturere, men selv dem med inngrodde uvaner er det håp for. La det siste være et utgangspunkt for oss alle. Gjenstanden er det genuine bevarte kulturuttrykk, og den bør behandles deretter. ♦

Skribenten er 1. arkivar i Statsarkivet i Hamar.

2009

– Kulturminneår i Norge

Dagen før Kulturminneårets åpning ble en utstilling hengt opp i „torpedogangen“, som viser bredden i kulturvirksomheten i Dora. Her spiste middagsgjestene også forrett og dessert. Foto: M. Press.

Den 3. februar ble det norske Kulturminneåret 2009 offisielt åpnet. Åpningsseremonien fant sted i Trondheim og åpningsmiddagen ble servert i Dora I – en gammel ubåtbunker fra annen verdenskrig som i dag er betraktet som kulturminne, og som huser en rekke kulturinstitusjoner – blant annet Arkivsenteret i Trondheim. Middagen ble servert i Arkivsenterets mottaksrom. Hit kom 320 gjester fra hele landet, og kulturministeren var selvfølgelig til stede, likeså Riksarkivaren og statsarkivar i Trondheim, Astrid Løvlien.

Dagliglivets kulturminner

Kulturminneåret, som ledes av Kulturverndepartementet, har som målsetting å aktualisere og bringe

mangfoldet av kulturminner fram i lyset og synliggjøre at det å jobbe med kulturvern og kulturformidling har en verdi i seg selv. Hovedtema er „dagliglivets kulturminner“ og det innbefatter både materiell og immateriell kulturarv.

I Kulturminneåret ønsker man å belyse *utviklingen av kulturarv i Norge*. Hvilke kulturimpulser ligger til grunn og hvor kommer de fra? Gjennom prosjekter og aktiviteter ønsker man å oppnå økt innsikt i og økt kunnskap om prosessene som har skapt de kulturminnene som omgir oss. Videre ønsker man å *dokumentere* kulturminner. Her tenker man å ta i bruk nye media, noe som muliggjør deltagelse både fra private aktører og store institusjoner. Å få aktivisert

Maria Press

private aktører i samarbeid med offentlige, er et mål i seg. Et eksempel på en interessant dokumentasjonsmetode er utviklingen av lokale kulturminneløyper, som kan være enten fysiske eller digitale og som alle kan være med på å bygge opp. Les mer om Kulturminneåret 2009 på <http://kulturminnearet2009.no/>

Arkivrelevante aktiviteter som slektsforskning og lokalhistorie vil kunne få en naturlig plass i markeringen, men det finnes så langt ikke noen felles markeringsstrategi i Arkivverket – det blir opp til hver enkelt arkivinstitusjon å engasjere seg i markeringen av Kulturminneåret. ♦

Den autonoma tidens ryska militärhandlingar

samt digitaliserade fortifikationsritningar och
kartor blir sökbara genom en ny referensdatabas

Eljas Orrman

Under perioden 1809–1917, då Finland som ett autonomt storfurstendöme var införlivat med det ryska imperiet, var betydande ryska trupper förlagda till Finland. Beräkningarna av deras storlek varierar i viss mån. Som regel uppgick truppernas numerär under 1800-talet till något över eller under 10.000 man men steg under Krimkriget på 1850-talet till över 40.000 man. I början av 1900-talet steg numerären kontinuerligt, 1905 till närmare 20.000, i början av 1914 till ca 30.000 man. Under första världskriget ökade truppstyrkan ytterligare. Som mest fanns det sommaren 1917 närmare 125.000 man rysk militär i Finland.

Den ryska militärens staber, garnisoner, fortifikationstrupper, marinenheter och övriga truppförband i Finland producerade betydande mängder arkivmaterial. Enligt fredsfördraget med Sovjetryssland i Dorpat 1920, skulle länderna

genomföra en utväxling av arkiv tillhörande den andra fördragsslutande parten. En överenskommelse om detta kom till stånd 1924. Enligt överenskommelsen skulle bl.a. den ryska militärens och gendarmmyndigheternas arkiv överlämnas till Sovjetryssland. Från överlåtelsen undantogs dock handlingar och ritningar som rörde fästningar och deras försvarsförmåga varvid hithörande handlingar rörande Sveaborg särskilt specificerades. Handlingar som borde ha överlåtits till Sovjetryssland blev dock i viss utsträckning kvar i Finland, och på Sveaborg förstördes ryska handlingar i betydande utsträckning av den finska militären; enligt muntlig tradition begravdes stora mängder sådant material under rivningsmassor. Mindre kvantiteter ryska militärhandlingar har dock kommit fram ännu på 1980- och 1990-talen. De åt Sovjetryssland överlätna militära handlingarna förvaras i Ryska historiska krigsarkivet (RGVIA) i Moskva och i Ryska krigsmarinens arkiv

(RGAVMF) i S:t Petersburg, medan gendarmmyndigheternas arkiv hamnat i Rysslands nationalarkiv (GARF).

Materialet fördelat mellan Riksarkivet och Museiverket

De ryska militära handlingarna och ritningarna som gällde fästningarna, särskilt Sveaborg, övertogs av Arkeologiska kommissionen, nuvarande Museiverket, medan de i Finland kvarblivna övriga handlingarna från hela landet övertogs av Krigsarkivet. Undantag utgjorde de fortifikationsritningar och kartor som blivit kvar i Viborg 1918; detta betydande material, som emanerade från det centrala ingenjörskommandot i staden och från underställda ingenjörskommandon på andra befästa orter hamnade i landsarkivet i Viborg, nuvarande S:t Michels landsarkiv. Handlingarna i Krigsarkivet och Museiverket överfördes till Riksarkivet 1974, medan fästningsritningarna och kartorna som behövdes för restaureringsarbeten blev kvar hos

■ Plan över fästningen Viborg utarbetad år 1818. Planen hör till de fortifikationsritningar och kartor som ställts ut i digital form på arkivverkets webbplats www.narc.fi.

Museiverket. Detta material i Riksarkivet om numera sammanlagt drygt 18.000 aktenheter tillhörande över tre hundra arkivbildare, har ett omfång på ca 330 hyllmeter. Tidsmäsigt omspanner materialet perioden från 1720-talet till ca 1920, eftersom ett antal spridda handlingar för tiden 1722–1811 från Gamla Finland ingår i det. Museiverkets bestånd av ryska fortifikationsritningar och kartor uppgår till ca 18.000 blad, och i S:t Michels landsarkiv finns ca 6.700 blad liknande material. Det är alltså fråga om ett litet restbestånd av den ryska militärens arkivproduktion i Finland under närmare ett sekel.

Svårtillgängligt material

De ryska militärhandlingarna har i viss utsträckning använts av forskningen men användningen har varit tidsödande på grund av sökmedlens karaktär. Forskaren vid Museiverket Ulla-Ritta Kauppi, med restaurering av gamla fästningsverk som sitt arbetsfält och därför flitig användare av materialet, föreslog 2005 för Riksarkivet och Museiverket att man skulle bilda ett projekt för upprättande av en referensdatabas innehållande uppgifterna i det existerande kortregistret till de drygt 18.000 akterna; databasen skulle dessutom kompletteras med uppgifter om ritningarna och kartorna och med korshänvisningar

till dem. Tack vare Sydöstra Finlands arbetskrafts- och näringscentrals intresse för projektet, som kunde finansieras med EU-pengar och ge sysselsättning åt högt utbildade immigranter från Ryssland, var det möjligt att förverkliga projektet. Av avgörande betydelse för att projektet kom till stånd var att chefen för Södra Karelens institut vid Villmanstrands tekniska universitet, professor Kalle Michelsen engagerade sig för företaget. Institutet, som har stor rutin för administrering av dylika projekt, fungerade som huvudman för projektet. Som Riksarkivets sakkunniga medverkade projektchef Maija-Liisa Tuomi som har god kännedom om

■ Referensdatabasen över de ryska militärhandlingarna skapades i Villmanstrand. Arbetet leddes av projektkoordinator Elena Pyyhtiä (längst till höger) som här fångats på bild med projektsekreterare Mervi Raja och fyra av de åtta arkivsekreterare som utförde arbetet.

materialet. Genom projektet kunde man under ca två års tid anställa åtta damer av vilka de flesta har rysk arkiv- och biblioteksutbildning. Kortregistret i Riksarkivet digitaliserades och användes i digital form i Villmanstrand där inmatningen av uppgifterna samt kontroll, men också viss komplettering av uppgifterna ägde rum.

Digitalisering av ritningar och kartor

Under projektets gång fick man också finansiering för digitalisering av fortifikationsritningarna och för kopplingen av dem till referensdatabasen med uppgifterna om akter och ritningar så att man genom referensdatabasen kan få fram respektive digitaliserade ritning eller karta. I brist på medel har digitaliseringen av ritningarna och kartorna dock inte kunnat slutföras, men man strävar efter att få medel för digitalisering av resten av detta material. De ordinära handlingarna tänker man däremot – med vissa undantag – inte digitalisera, men genom databasen, som möjliggör sökning på både finska och ryska och med ett flertal sökingångar, blir det betydligt lättare att finna fram till de önskade handlingarna.

Kostnaderna för projektet, som inleddes sommaren 2006 och formellt avslutades i maj 2008, uppgick till närmare 600.000 euro. I anslutning till att projektet och dess resultat presenterades den 27 november 2008 i Riksarkivet, öppnades på arkivverkets hemsida även en digital utställning som genom digitaliserade akter och fortifikationsritningar samt fotografier främst från Museiverket presenterar de ryska militärhandlingarna samt motsvarande ritnings- och kartmaterial, den ryska militära byggnadsverksamheten i Finland, livet i de ryska garnisonerna, gendarmernas övervakningsverksamhet samt även i korthet själva projektet. Utställningens adress är <<http://www.narc.fi/vesa>>.

Tillgängligt även via arkivdatabasen VAKKA

Riksarkivets VAKKA-databas genom vilken sökningen i de ryska militärhandlingarna liksom i de digitaliserade ritningarna och kartorna kommer att äga rum används över Riksarkivets hemsida <<http://www.narc.fi>>. Man kan också koppla upp sig mot VAKKA-arkivdatabasen direkt <<http://narc.fi:8080/>

www.narc.fi/vesa>. Anslutningen av referensmaterialet till de ryska militärhandlingarna till VAKKA-arkivdatabasen kräver ännu visst manuellt arbete, och därför blir databasen tillgänglig kontinuerligt allt efter som detta arbete framskrider. Uppkopplingen till de ryska militärhandlingarna kommer att kunna ske också på svenska genom funktionerna "enkel sökning" och "fördjupad (utvidgad) sökning". Svenskt sökord kommer i detta fall att vara "Ryska militära handlingar". Sökningen i själva referensmaterialet kan däremot utföras endast på finska och ryska. Man kan söka enligt arkivbildare, arkiv, rubrik på aktenhet, aktnummer etc. Detta materialet liksom övrigt material i referensdatabasen redovisas också hierarkiskt i form av en trädstruktur. De digitaliserade ritningarna, kartorna och akterna kan sökas och konsulteras via arkivverkets digitalarkiv <<http://digi.narc.fi/digi/>>. ◆

Skribenten är arkivråd vid Riksarkivet.

Digitaliserings- utredningen

Tomi Rasimus

Inom Arkivverket har man under det gångna året försökt utreda vad det kostar att överföra statliga myndigheters handlingar som skall förvaras varaktigt i pappersformat till arkivverket eller alternativt digitalisera dem och förvara dem i digitalt format; eventuella utskrifter på mikrofilm och förstöring av pappershandlingar efter lyckligt slutförd digitalisering och lagring i det digitala arkivet ansluter sig även till den digitala processen. Kostnadsjämförelsen tog däremot i regel inte upp sådana kostnader som realiseras i bägge alternativen. Förutsättningen för att en jämförelse och en digital process över huvud kan utföras är att de berörda arkivens förteckningsuppgifter blivit inmatade i förväg på myndigheternas försorg, med hjälp av extranet-verktyg. Ett sådant tillvägagångssätt skulle ge arkivverket tillgång till likadana metadata inför överföring till arkivverket eller ett tänkt digitaliseringscentrum.

I digitaliseringsutredningen har man utrett de faktorer som påverkar kostnaderna (= variabler), gett dem antagna värden och skapat en komparativ tabell för kostnadsberäkning som gör det möjligt att jämföra kostnaderna för förvaring i

pappersformat eller digitalisering/förvaring i digitalt format. Ändrar man variabelernas värden kan man i både numerisk och grafisk form avläsa hur kostnaderna ändras. Nästan vilka storheter som helst kan fungera som variabelvärden.

Den stora enkät som utfördes 2006 i syfte att utreda arkivförvaltningsläget inom statsförvaltningen kan ses som det startskott som ledde till digitaliseringsutredningen. Enligt enkäten hade de statliga myndigheterna exklusive försvarsförvaltningen c. 162 hyllkilometer handlingar i pappersform, för varaktig förvaring. Trots arkivverkets åtgärder torde siffran stiga till 175 år 2010, vilket innebär att arkivverket i framtiden kommer att behöva betydligt mer förvaringsutrymme, ifall man stannar för varaktig förvaring i pappersform. Planerna på en förkortning av överföringsfristen från 40 till 25 år (vilket de internationella experterna föreslagit) skulle accentuera utrymmesbehovet.

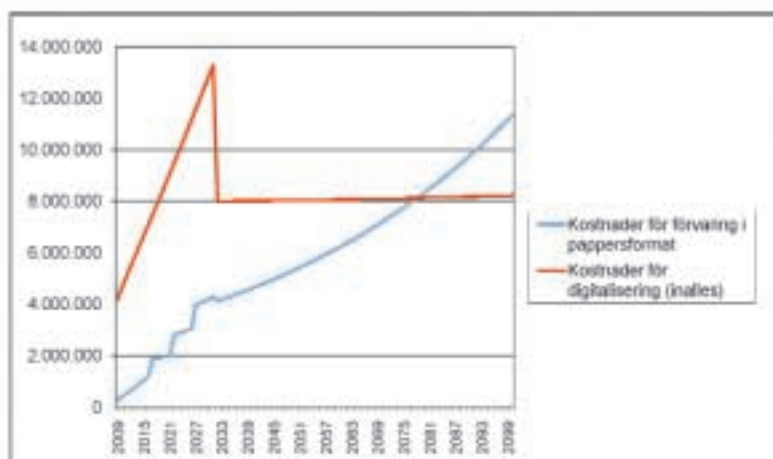
Faktorer som påverkar förvaring i pappersformat eller digitalisering
Gemensamma variabler för både förvaring i pappersformat och digi-

talisering/förvaring i digitalt format är mängden handlingar som skall överföras/digitaliseras, sidantal/hyllkilometer och begynnelseåret samt slutåret för de handlingar som skall överföras/digitaliseras.

Digitaliseringsutredningen har utgått från kostnaden för förvaring i pappersformat/digitalisering och förvaring i digitalt format av 131 hyllkilometer myndighetshandlingar som skall förvaras varaktigt från åren 1971–2005. Mängden handlingar som skall överföras/digitaliseras kan fritt ändras i tabellen för kostnadsberäkning.

Sidantalet per hyllkilometer påverkas av ett antal faktorer (formerna av handlingar, medlen att förvara handlingarna: är det fråga om volymer, kartonger eller kartotekskort och hur stor del av handlingarna har text på båda sidor av papperet). Genom sampelförfarande kom man till att en hyllmeter bestod av ca 8.300 dokumentsidor (i medeltal) vilket gav 8,3 miljoner sidor/hyllkilometer. Ifall andelen dokument med text på bägge sidor är c. 10–15% stiger motsvarande siffror till 9.000–9.700 sidor/hyllmeter, dvs. 9–9,7 miljoner sidor/hyllkilometer. Utgående från i medeltal 9,35 miljoner sidor/hyllkilome-

Figur 1: Resultat från kostnadsjämförelsen:
Årskostnader för förvaring i pappersformat och digitalisering enligt parametrarnas utgångsvärden.

ter skulle 131 hyllkilometer stå för c. 1,225 miljoner sidor.

Tabellen för kostnadsberäkning utgår ifrån att leveranserna inleds 2009 och upphör 2031, enligt en 25-årig leveransfrist där handlingar från 2005 överförs till arkivverket 2031.

Förvaring i pappersformat

Kostnaderna för förvaring i pappersformat påverkas av följande faktorer: behovet av utrymme för en hyllkilometer, mängden utnyttjat arkivutrymme, de nya byggnadernas storlek och antal, kapitalhyran, skötsel- och underhållskostnaderna, kostnaderna för el och städning, byggnads- och levnads-kostnadsindex och mängden dokument som "i varje fall" skulle digitaliseras.

Vid jämförelse av kostnaderna ändras kostnaderna för arkivutrymmena successivt i takt med att de tas i bruk. Kostnaderna för nya byggnader beaktas däremot för hela byggnadens del, inte enbart till den del som den berörs av överförda handlingar.

I tabellen för kostnadsberäk-

ning kan till kostnaderna för pappersförvaring även fogas kostnader för digitalisering, till den del som överfört material enligt bedömning "i varje fall" skulle digitaliseras. Man kan t.ex. anta att 5% av det material som överförs för förvaring i pappersform också kommer att digitaliseras; ett program räknar ut kostnaderna för digitalisering och förvaring i digitalt format av den valda procentandelen. I praktiken skulle dessa kostnader bli ännu högre, eftersom priset också påverkas av de kvantiteter som det är fråga om.

Digitalisering och förvaring i digitalt format

Kostnaderna för digitalisering och förvaring i digitalt format består av transportkostnader, utgifter för själva digitaliseringsprocessen, kostnader för andelen handlingar som skall förvaras i pappersformat, samt kostnader för mikrofilmning och förvaring i digital form.

Vid jämförelse av kostnaderna har transportkostnaderna räknats från centralerna för uppsamling av handlingarna (dvs. landsarkiven)

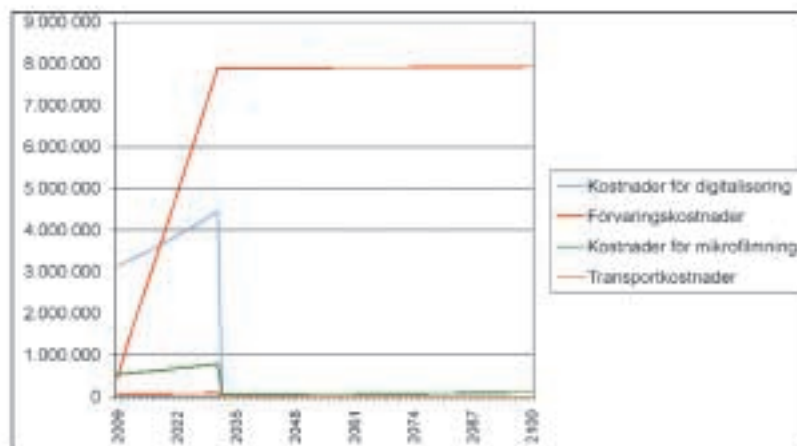
till den digitaliseringscentral som i detta sammanhang antogs vara belägen i huvudstadsregionen.

För digitaliseringens del bygger kostnadskalkylen på en beskrivning av tjänster och kostnadskalkyl som Riksarkivet fått av en extern serviceleverantör. Beskrivningen av tjänster omfattar mottagande av handlingar, förbehandling, skanning och lagring, redigering av filer och bilder samt förstöring av pappersmaterialet. Under förbehandlingen tas volymerna isär och ev. häftnitarna, klämmare etc. avlägsnas. Handlingarna skannas i flödesskanner (båda sidor) och tomma sidor avlägsnas programmatiskt; det är fråga om skanning i gråskala (8 bytes, 300 ppi) och lagring i formatet okomprimerad TIFF. Alla bilder tolkas med hjälp av programmet Full-OCR. Prisutvecklingen för digitaliseringens del antas följa det allmänna levnads-kostnadsindexet.

Den procentuella andel av de digitaliserade handlingarna som man vill förvara i pappersformat, t.ex. 2%, kan inmatas i tabellen för kostnadsberäkning; ett program

Figur 2: Resultat från kostnadsjämförelsen:

Årskostnader för digitalisering, förvaring i digitalt format, mikrofilmning och transport enligt parametrarnas utgångsvärden, 8 bytes

räknar ut kostnaderna för förvaring i pappersformat av den valda procentandelen sedan de befintliga arkivutrymmena blivit fyllda.

Mikrofilmningskostnaderna består av utskrifterna (COM-utskrift), prisutvecklingen för filmningens del samt kostnaderna för förvaring av mikrofilm. Den procentuella andel av samtliga digitaliserade handlingar som skall skrivas ut på mikrofilm kan matas in i tabellen för kostnadsberäkning.

I digitaliseringsutredningen fördelade sig kostnadsfaktorerna för långtidsförvaringen av data enligt följande: kostnaderna för datakommunikation, priset för förvaring av en sida à 8 bytes och à 1 byte, prisutvecklingen inom medie-kostnaderna och kostnaderna i anslutning till data (hantering, personal och apparatur). Även kostnads-kalkylerna för förvaringen i digitalt format bygger på kostnads-kalkyler från en leverantör av tjänster.

Ifall 131 hyllkilometer digitaliseras åren 2009–2031 innebär det ca 5,7 hyllkilometer handlingar per år. Om de digitaliserade handlingarna förvaras som okomprimerade

TIFF-filer à 8 bytes kräver de årligen ca 425 terabytes i förvaringsutrymme. Följaktligen kräver 131 hyllkilometer 9,800 terabytes = 9,8 petabytes. Om digitaliseringen utförs som svart-vit digitalisering (à 1 byte) skulle det inte innebära några skillnader i produktionskostnader för digitaliseringens del men däremot nog för förvaringen i digital form: okomprimerad TIFF à 1 byte kräver bara en åttondedel av förvaringsutrymmet för okomprimerad à 8 bytes.

Bandmedia står idag för ca 20–25% (beroende på datamängderna) av totalkostnaderna för förvaring i digitalt format. Enligt beräkningarna halveras bandmedias pris vartannat år. På grund av migreringen torde priset i praktiken sjunka med ca 25% per år. Hante-rings-, personal- och apparatur-kostnaderna i anslutning till digital förvaring står följaktligen i dag för ca 70–75% av kostnaderna för förvaring i digital form. Prisutvecklingen för denna post kunde inte beräknas på ett tillförlitligt sätt och den har därför i digitaliseringsutredningen getts standardvärdet

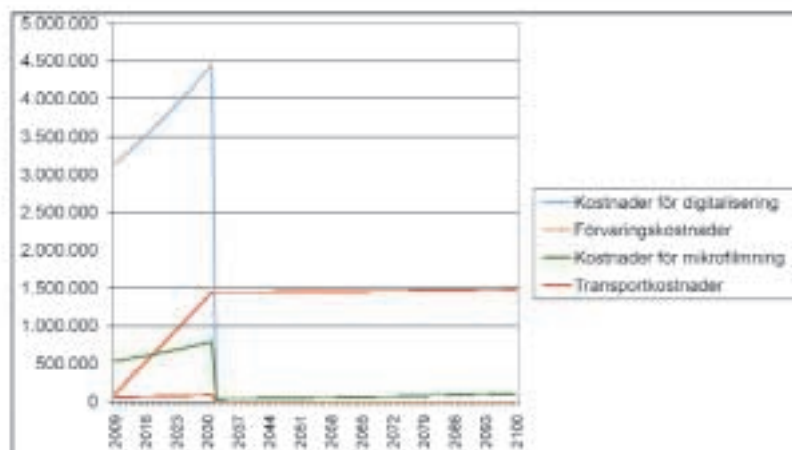
0%, som knappast återspeglar verkligheten på lång sikt. Ifall det digitaliserade materialet skall förvaras varaktigt i elektronisk form är det dock ytterst viktigt att prisutvecklingen för de sistnämnda kostnadernas del blir utredd.

Resultat av kostnadsjämförelsen

Figur 1 belyser de årliga kostnaderna för förvaring i pappersformat och digitalisering, på basis av de antagna värdena i digitaliseringsutredningen; de årliga helhetskostnaderna för digitalisering återges som en ljusröd kurva och motsvarande för förvaring i pappersformat som en blå kurva. "Trappstegen" i kurvan för förvaring i pappersformat står för kostnadsstegringar vilka beror på ibrukttagande av nya arkivbyggnader.

Om det material som skall digitaliseras/överförs uppgick årligen till ca 53 miljoner sidor och åren 2009–2031 till totalt 131 hyllkilometer och ca 1,225 miljoner sidor skulle de årliga kostnaderna för digitalisering år 2009 uppgå till ca 4,2 miljoner euro och år 2031 vid digitaliseringsprocessens slut till

Figur 3: Resultat från kostnadsjämförelsen:
Årskostnader för digitalisering, förvaring i digitalt format, mikrofilmning och transport enligt utgångsvärde 1 byte.

ca 13,3 miljoner euro. Från och med år 2032 består de årliga totalkostnaderna för digitalisering av kostnader för förvaring i digitalt format och kostnader för förvaring av mikrofilmer och sampel av handlingar i pappersformat som skall förvaras varaktigt. De årliga kostnaderna för digitalisering är år 2032 ca 8,0 miljoner år, och förblir därefter på ungefär samma nivå. Kostnaderna för förvaringen i pappersform är år 2009 ca 300.000 euro och år 2032 ca 4,1 miljoner euro. De årliga kostnaderna för förvaring i pappersformat överstiger kostnaderna för förvaring i digitalt format fr.o.m. år 2077. Då har digitaliseringsalternativets kumulativa kostnader blivit ca 250 miljoner euro dyrare än kostnaderna för förvaringen i pappersformat. De kumulativa kostnaderna för digitalisering och pappersförvaring möts ånyo först på 2130-talet, varefter de kumulativa kostnaderna för förvaring i pappersformat blir större.

Figur 2 visar hur de årliga kostnaderna för digitalisering fördelar sig mellan digitaliseringsprocess, förvaring i digitalt format, mikro-

filmning och transport av handlingar. Digitaliseringen (blå kurva) skulle år 2009 kosta ca 3,1 miljoner euro och år 2031 då den avslutades nästan 4,5 miljoner euro – p.g.a. levnadskostnadsindex. Digitaliseringsalternativets största kostnadspost, dvs. kostnaderna för förvaring i digitalt format (ljusröd kurva) stiger p.g.a. materialets kumulativa tillväxt likaså ända till år 2031. Från och med det året förblir de ungefär på samma nivå, ca 7,9 miljoner euro per år – ifall personal-, hanterings- och apparaturkostnaderna antas förbli oförändrade från år till år (så vore det sannolikt inte i verklighet). Kostnaderna för mikrofilmning (grön kurva) och transporter (röd kurva) skulle inte ha någon väsentlig betydelse för digitaliseringens totalkostnader.

Ifall alla handlingar skulle digitaliseras i format 1 byte (figur 3) skulle digitaliseringskostnaderna förbli de samma, men kostnaderna för förvaring i digital form skulle vara över fem gånger mindre än motsvarande för 8 bytes. Det framgår mycket väl vid jämförelse av

kostnaderna för förvaring i digital form i figur 2 och 3.

De stora kostnaderna för långtidsförvaring av digitala filer, i synnerhet som okomprimerade TIFF-filer à 8 bytes, torde tvinga vederbörande att överväga olika alternativ. Ett alternativ vore att digitaliseringen utförs som digitalisering i gråskala (à 8 bytes, resolution 300 ppi) varvid lagringsfilen lagras i okomprimerat TIFF-format och utskrivs på mikrofilm. Utgående från den digitala lagringsfilen tillverkas sedan en nyttjarfil i programmatiskt packat packningsformat, varefter lagringsfilen i TIFF-format förstörs. Mikrofilmerna fungerar därefter som egentliga lagringsfiler, vilka möjliggör digitalisering av nya lagrings- eller bruksfiler, vid behov. Denna eventuella redigitalisering från mikrofilm är inte tills vidare något särdeles billigt bestyr. ♦

Skribenten är projektchef vid projektet för digitalisering av arkivverkets äldre handlingar

Det nationella digitala biblioteket presenterades

■ Det nationella digitala biblioteket marknadsförs bl.a. med detta bildcollage.

Pertti Hakala

Projektet *Det nationella digitala biblioteket* presenterades för intresserade åhörare och åskådare den 15 januari 2009. Det är fråga om skapandet av en gemensam webbtjänst som blir färdig år 2011 och då förväntas göra bibliotekens, arkivens och museernas elektroniska tjänster mer tillgängliga. Totalt 35 organisationer (inklusive arkivverket) deltar i projektet, som i ett pressmeddelande karakteriseras som *exceptionellt på nationellt plan och som anmärkningsvärt också på EU-nivå* (bland flera andra liknande dito).

Både forskare och vanliga dödliga kommer således fr.o.m. 2011 via en gemensam portal åt material av olika slag: bilder, dokument, tidningar, undersökningar, video- och ljudinspelningar, m.m. Enligt nämnda pressmeddelande väntas över 100.000 museiföremål, fler än 1,3 miljoner tidningssidor, mer än 20.000 vetenskapliga tidningar/tidskrifter, över 300.000 e-böcker och hundratusentals dokument bli mer tillgängliga.

Det nationella digitala biblioteket ingår i verksamhetsprogram-

met *Vardagens informationssamhälle* och är i sig ett tacknämligt försök att inhämta det försprång som många europeiska länder hunnit nå inom digitalisering och tillhandahållande av digitalt material. Materialet kommer även att bli en del av det europeiska digitala biblioteket *Europeana*.

Vad det nationella digitala biblioteket skall heta är (i skrivande stund) helt öppet. Förslag eftersöks meddelar undervisningsministeriet. ♦

Aritmetik

inom trånga ramar

Jussi Nuorteva

Staten uppfattas som en exceptionellt trygg arbetsgivare. Inom staten framstår arkivbranschen som lika trygg. Det statliga ämbetsmaskineriet kan nämligen helt enkelt inte fungera utan en väl ordnad dokumentförvaltning och arkivering. Där det över huvud finns en stat måste den ha arbetstagare som svarar för dokumentförvaltning och arkivering. I dagens värld där stater skakas av ekonomisk depression kan de arkivanställda känna sig säkra. Eller kan de?

Hösten 2008 upplystes vi av media om den exceptionella ekonomiska kris som drabbat Island. Det står klart att den kommer att påverka den isländska nationalekonomin länge, t.o.m. i decennier. Den kommer också att tvinga den oförfärdiga ekonomin att leva på sparlåga. Avkall måste ges på allt och bara det nödvändiga kan behållas. Hur kommer detta att påverka det isländska arkivverket?

De ekonomiska svårigheterna inskränker sig inte bara till Island. Besluten om kraftig nerbantning av statsförvaltningen i Finland fattades under statsminister Matti Vanhanens första regeringsperiod, som vidtog redan år 2003. Beslut fattades om indragning av tusentals tjänster inom ramen för det s.k. produktivhetsprogrammet. För det dåvarande arkivverkets del in-

rigsarkivarens spalte

nebar det att 15 av 220 fasta tjänster skulle försvinna före utgången av 2011. Uppsägningar skulle inte behövas; utgångspunkten var att hälften av de tjänster som blev lediga skulle lämnas obesatta. Personalsnedskärningarna inom statsförvaltningen motiverades framför allt med den hotande pensionsbomben. Förfärdigbetarna skulle inte gå i land med betalningen av de s.k. stora årsklassernas (födda 1945–1950) pensioner när de väl gick i pension, särskilt inte som den förväntade livslängden skulle öka och tiden som pensionär tillta i motsvarande grad. Åtgärdsprogrammet inkluderade också en pensionsreform som gjorde det möjligt att stanna kvar i arbetslivet till 68 års ålder.

Under statsminister Matti Vanhanens andra regeringsperiod,

som vidtog efter riksdagsvalen 2007, höjdes målen för produktivhetsprogrammet ytterligare. Åren 2012–2015 måste Finlands arkivverk avstå från ytterligare 15 tjänster, dvs. sammanlagt mer än 10% av personalen. Att genomförandet av dessa nedskärningar förutsätter en grundlig omvärdering av arkivverkets uppgifter står klart. Augusti 2008 kommer säkert att framstå som kulmen för det finländska arkivverket – som då hade sammanlagt 305 anställda, av vilka ca 15% bekostades genom extern finansiering. Vid årsskiftet hade arkivverket utökats med Krigsarkivet och statsrådets arkiv, vilket tillfört 36 anställda.

Arkivverkets mandat har kännbart utvidgats fr.o.m. 1990-talet. Materialet i traditionell pappersform kommer att öka åtminstone

in på 2030-talet, eftersom de finländska arkiven idag först håller på att motta material från 1960-talets senare hälft. Enligt huvudprincipen bör det material som mottas för varaktig förvaring ha uppnått 40 års ålder, och därmed är materialet från de expansiva 1970- och 1980-talen inom den statliga förvaltningen först på väg till arkiven. Det kräver investeringar i nya förvaringsutrymmen och leder till högre energikostnader som följd. Något alternativ är inte i sikte, eftersom de ekonomiska fördelarna av massiv digitalisering skulle enligt utförd beräkning märkas först efter 50–70 år.

Samtidigt måste arkivverket komma med lösningar inom ett arbetsområde av helt ny karaktär: den elektroniska dokumentförvaltningen och arkiveringen. Det kräver kunskaper av annat slag än förut och nya tänkesätt. Den minskande personalens arbetsinsats borde omdirigeras. Den största frågan är hur många arbetstagare arkivverket behöver. Vad gör vi 2015 då vi har tillgång till 30 färre personer än 2007? Vad skulle vi ta oss till om vi i stället för 230 personer skulle disponera över 200 eller 150 personer? I Finland slukar fastighets- och personalkostnaderna 92% av de medel som arkivverket anvisas i statsbudgeten. Bara 8% kan avdelas för ICT-anskaffningar och verksamhet. Arkivverkets stra-

tegi som sträcker sig till år 2015 handlar i hög grad om de trånga ramarnas aritmetik. Vad göra med de minskande resurserna, vad bör man avstå ifrån och vad skall man investera i, och framför allt: hur kan man säkerställa att arkivverket trots allt går i land med det uppdrag som man erhållit av samhället.

Det nordiska samarbetet har haft ytterst stor betydelse vid for-

muleringen av riktlinjer för de trånga ramarnas aritmetik. Det är viktigt att vi kan jämföra våra resurser och strategiska linjedragningar, samt ta del av funktionell praxis hos varandra. Den nordiska benchmarking-verksamheten har lyft fram många utvecklingsbehov, men har samtidigt också vaskat fram best practice-modeller som är av utomordentlig betydelse vid förnyande av verksamheten. Jag tror att det är till stor nytta för alla nordiska arkivverk att vi med gemensamma metoder försöker säkerställa att alla systerinstitutioners verksamhet befinner sig "på god nordisk nivå". ♦

■ En förbudsskylt utanför Finlands riksarkiv med tillägget "Gäller inte Riksarkivets personal" har nyligen försetts med ett förtydligande bildmotiv. Helheten har storligen roat dem som råkat gå förbi.

Foto: Jussi Nuorteva.

Infrastruktur i samverkan

– Symposium om forskarsamhället och minnesinstitutionerna

Begreppet infrastruktur för tankarna till samhällsbygge och kommunikationer, kanske också till kapitalkrävande utrustning för teknisk och naturvetenskaplig grundforskning. Men lika gärna kan infrastrukturen skapa länkar mellan källmaterialet och forskaren inom humaniora och samhällsvetenskap. Då räcker det inte med den fysiska tillgången i öppna arkiv, bibliotek och museer. I dagens forskningsmiljö måste även förmedlingsformerna utvecklas genom digitalisering och nya sökverktyg.

Att göra detta i större skala kräver strategi och långsiktighet. Hur kan forskarnätverk och ABM-institutioner kommunicera bättre om prioriteringar och materialurval? Ger informationstillgång digitalt också förutsättningar för nya forskningsfrågor och metoder? Hur uppnås en bättre samordning av databaser, söksystem och kataloger? Vilka hinder för tillgängligheten finns och behöver undanröjas? Och sist men inte minst – vilka resurser behövs, hur används de bäst, varifrån ska de komma?

■ Martin Bjersby, IT-avdelningen i Riksarkivet, talade om den nationella arkivdatabasen (NAD) som sökresurs.

Foto: Hans Rydberg

Svårt att skapa långsiktiga och stabila resurser

Sådana frågor var utgångspunkten för en konferens i Stockholm den 11–12 november 2008 i regi av Kungl. biblioteket, Vetenskapsrådet – som har en särskild kommitté för forskningens infrastrukturer

– och Riksbankens jubileumsfond. Även Riksarkivet och Nordiska museet deltog i planeringsarbetet. Verklighetsbilden från både institutioner och forskningsfinansiärer var rätt entydig. Det är svårt nog att få forskningen att artikulera och prioritera sina behov, än svårare att få till stånd samverkan och nätverk på området, allra svårast att skapa långsiktiga och stabila resurser för ändamålet.

Den på sitt sätt logiska orsakskedjan hade gjort det naturligt med en struktur i fem avsnitt – 1 Digitalisering, 2 Dokumentation och överblick, 3 Tillgänglighet och öppna arkiv vid universiteten, 4 Samverkan och nätverk samt slutligen 5 Finansiering.

Från Riksarkivet medverkade under första dagen Anders Nordström vid SVAR om problemet att kunna tillmötesgå forskningens stigande efterfrågan på digitala arkivkällor, Martin Bjersby vid IT-avdelningen om den nationella arkivdatabasen (NAD) som sökresurs och kulturgeografen Clas Tollin om forskningen och den areella informationen.

Leif Gidlöf

Internationell utblick

Andra dagen inleddes med en internationell utblick av dr. Rüdiger Klein från European Science Foundation under rubriken European research infrastructures for the Humanities and new perspectives for collaborative research. Möjligen kunde hans framställning väcka reflektionen i vilken mån alla korsande initiativ under skilda akronymer i praktiken driver på eller komplicerar. I den avrundande diskussionen om finansieringsfrågorna medverkade främst riksarkivarie Tomas Lidman och representanter för Umeå universitet, Vetenskapsrådet och Riksbankens jubileumsfond.

Inriktningen mot korta anföranden och diskussioner skapade en koncentration som passade väl för den starkt engagerade publiken. Att närmare utveckla synpunkter och argument finns inte plats för här men kan kanske bli aktuellt i annat sammanhang.

Digitalisering som sker i de nordiska arkivmiljöerna

Slutsatsen blev inte alldeles oväntat att de infrastrukturella villkoren för

humanistisk och naturvetenskaplig forskning behöver utvecklas på ett mer systematiskt sätt. Men också att forskningen måste bli bättre på att formulera sina behov i termer som kan översättas i produktion och finansiering. Att även den digitalisering som faktiskt sker i de nordiska arkivmiljöerna varierar åtskilligt i mål och genomförande framgår av den nordiska benchmarkingstudien på området häromåret. Samtidigt är digitaliseringen just den punkt där ABM-institutionernas ambitioner och behov bäst strålar samman.

Väckarklockor behövs men också samordning och konkret utveckling. För att nå dit krävs framför allt mer av gemensamma strategier och prioriteringar från forskarsamhällets sida. I forskningsfinansieringen bör redan från början räknas med specifika digitaliseringskostnader för att ge projekten möjligheter att fungera som aktiva beställare. På så sätt skulle forskningen kunna samarbeta effektivare med de källförvaltande institutionerna, som med mycket begränsade egna resurser ändå försöker

ringa in efterfrågan och upparbeta en stabilare grund för fortsatt digitalisering.

Åtminstone på arkivområdet i Sverige har det hittills inte varit möjligt att den politiska vägen mobilisera generella och långsiktiga basresurser för ändamålet. Projektet Access 2006–2009 blev ett framgångsrikt undantag, men till största delen skapas finansieringen av uppdrag och olika brukaravgifter. Forskningsfonderna gör från sitt håll en stor insats, som på senare år blivit mer proaktiv. Men det räcker inte. Huvuduppgiften för symposiet torde framför allt ha varit att synliggöra problemet för forskningsföreträdarna och på så sätt bidra till en fortsatt process i rätt riktning. ♦

Skribenten är arkivråd i Riksarkivet.

Hindringer ryddet af vejen

for elektronisk arkivering i Island

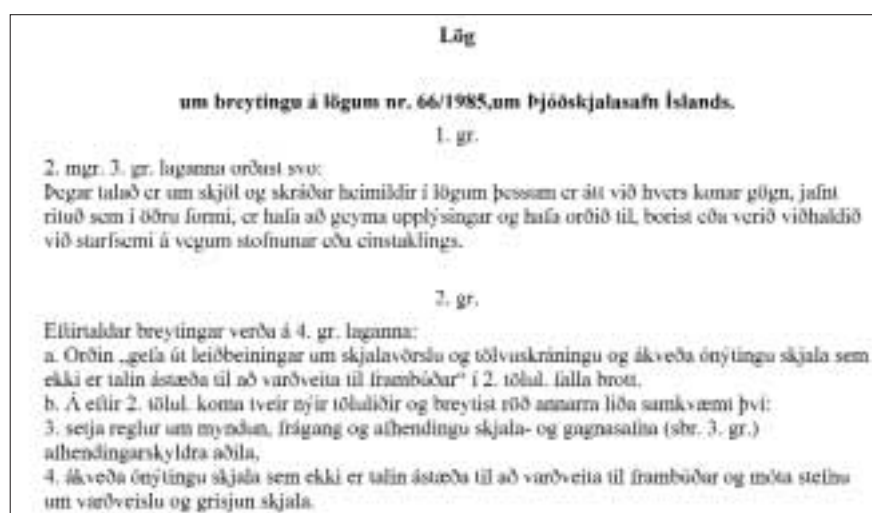
Eiríkur G. Guðmundsson

I lang tid har Islands Nationalarkiv forberedt sig på langtidsbevaring af elektroniske arkiver. Det er snart fire år siden, at arkivet underskrev en aftale med Rigsarkivet i Danmark om at bruge de danske regler – med faglig opbakning fra Rigsarkivet (se NA 2/2005). Siden da har man på forskellig måde forberedt sig på den store opgave. Man har eksempelvis lavet forsøgsprojekter for at afprøve det danske regelsæt på en islandsk virkelighed, så man på den måde kunne gøre sig sine erfaringer med hensyn til hvordan, det skal gribes an.

Men hvorfor har Islands Nationalarkiv ikke tidligere været i stand til at påbegynde modtagelse af elektroniske arkivalier til bevaring? Forklaringen er, at to grundlæggende elementer ikke har været til stede, nemlig det rigtige lovgrundlag og penge. Disse hindringer er nu ryddet af vejen.

Ændring af arkivloven

Den 12. september 2008 blev der i Althinget vedtaget ændringer i arkivloven (loven om Nationalarkivet), som gav Nationalarkivet mandat til at udstede regler om elektro-

■ En pdf-fil med lovforændringen blev lagt ud på Altingets web. Her vises en del af siden. Kilde: althingi.is

nisk arkivering hos myndighederne samt regler om aflevering af elektroniske arkiver. Samtidig fastsatte man en afleveringsfrist for elektroniske arkiver. Disse skal afleveres, inden de er 5 år gamle, men de er først tilgængelige i arkivet 20 år efter deres aflevering. Myndighederne har således pligt til at vedligeholde deres elektroniske arkiver og give adgang til dem i mindst 20 år.

Nye bevillinger

Samtidig med at loven blev ændret, anbefaledes det, at Nationalarkivet

skulle få ekstra bevillinger til at udføre den nye opgave. Med lovforslaget foreslog man, at arkivet skulle få penge til at indrette et modtagelsesværksted og til at ansætte 5 nye medarbejdere. I finansloven fra slutningen af året, efter at finanskrisen var opstået, blev virkeligheden dog en anden. Arkivet fik penge til et modtagelsesværksted og til en ny medarbejder. Men det er nok til at starte sagen med. Og det gør man. Ifølge Nationalarkivets planer skal der udstedes regler og oprettes et værksted i løbet af 2009. ♦

Projekt DigDag

(Digitalt atlas over Danmarks historisk-administrative geografi)

Inge Bundsgaard

I Nordisk Arkivnyt 2008 nr. 3 berettede vi om det såkaldte DigDag projekt. Lige før jul fik vi den glædelige meddelelse, at videnskabsminister Helge Sander havde bevilget 15 mio. kr. til projektets gennemførelse. Pengene kommer fra den pulje, som regeringen har afsat til udvikling af forskningens infrastruktur. Den har ganske vist en anselig størrelse, men ikke desto mindre har der kunnet konstateres hård konkurrence for at komme i betragtning.

Der er derfor blevet iværksat bedømmelser ved internationale ekspertpaneler. I dette tilfælde hed det i indstillingen: „DIGDAG projektet har til formål at skabe et digitalt historisk atlas, dvs. et nationalt historisk-geografisk informationssystem for Danmark, som omfatter administrative grænser og deres historiske udvikling og forbundet hermed en diakritisk stednavne tesaurus. De tekniske løsninger, der foreslås til at håndtere tid og rum, er pragmatiske og pålidelige. Brugen af en web mapping service til oplægningen turde sikre, at resultaterne er interoperable både inden for Danmark og inden for kommende europæiske infrastrukturprojekter. Denne infrastruktur vil udgøre ryggraden i alle digitale historiske resourcer, som er relateret til tid og

sted, og være af værdi for historisk orienteret forskning om Danmark (f.eks. inden for lingvistik, historie, navneforskning). Gennemførelsen af et fuldstændigt pilotprojekt viser, at mulige problemer er identificeret i forvejen, og at projektplanen er realistisk.“

Bag ansøgningen står et konsortium, hvori der indgår mange deltagere. Foruden Statens Arkiver drejer det sig om Skov & Landskab, Nordisk Forskningsinstitut, Saxo-Instituttet (alle Københavns Universitet), Kort- og Matrikelstyrelsen, Kartografisk Dokumentationscenter (Syddansk Universitet), Nationalmuseet, Kulturarvsstyrelsen og Det Kongelige Bibliotek.

Statens Arkiver har tegnet ansøgningen, men uden det engagement, som alle involverede har lagt i arbejdet, var ansøgningen næppe blevet til noget. En bevilling til projektmodning har sikret omfattende udredninger over et års tid, så ansøgningen kunne indgives i maj 2008. På ekspertplan er projektet båret af en gruppe entusiaster, som selv har fundet sammen, stillet forslaget og overbevist vidt og bredt om, at ideen er god og kan gennemføres.

Der blev ansøgt om et beløb på ca. 28 mio. kr. Bevillingen omfatter 15 mio. kr. med 5 mio. kr i hvert

af årene 2009, 2010 og 2011. I øjeblikket arbejder konsortiet med at få foretaget de nødvendige tilskæringer af projektet og få truffet beslutninger om operationel projektbeskrivelse, projektorganisering, herunder nedsættelse af styregruppe og udpegning af projektledelse, bevillingsfordeling og opgavebehandling.

Bevillingen vækker naturligvis glæde i hele Statens Arkiver. Resultaterne vil i høj grad komme vores benyttende til gode. Vi står centralt i konsortiet, og det er en stor udfordring, at vi skal have et så omfattende tværinstitutionelt samarbejde til at lykkes. ♦

Skribenten er arkivchef for publikumsfunktionerne ved Rigsarkivet og ved Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm.

Evaluering af DDA Sundhed

Steen Ousager

„Styrkerne ved DDA Sundheds-initiativet er så åbenlyse, at de knap behøver at blive omtalt. Ved at promovere god arkiverings-praksis ... via kurser, påvirkning, rådgivning og konkret engagement er det generelle forskningsmiljø i Danmark styrket på en måde, som fylder forskere i de fleste andre lande med misundelse. ...Som slutkonklusion anbefaler udvalget klart en fortsættelse af DDA Sundheds-initiativet. Det videnskabelige udbytte bør dog løbende monitoreres, og en fornyet evaluering bør finde sted om 4–5 år.“

Sådan hed det i den evalueringsrapport, et skandinavisk udvalg gennemførte i foråret 2008 af DDA Sundhed ved Dansk Data Arkiv i Odense på foranledning af Forsknings- og Innovationstyrelsen. Evalueringspanelet bestod af professor Olof Nyren, Afd. f. medicinsk epidemiologi og biostatistik, Karolinska Institutet, Stockholm, professor Mika Gissler, Det nationale forsknings- og udviklingscenter for velfærd og sundhed, Helsinki og professor Berit Heitmann, Institut for Sygdomsforebyggelse, Enheden for epidemiologisk Kostforskning, Center for Sygdom og Samfund, København.

Baggrunden herfor var, at Venskabsministeriet i 2004 tildelte Dansk Data Arkiv en bevilling for årene 2005–2008 til at videreføre det arbejde, der begyndte i 1996 med projektet Enheden for Regi-

strering af Sundhedsvidenskabelige data, ERAS og midlertidig videreførtes ved en bevilling fra det daværende forskningsråd i 2004. ERAS fik til opgave at afdække behovet for en sundhedsvidenskabelig dataarkivfunktion i Danmark samt at foretage og fastlægge strategier for central arkivering af data fra sundhedsvidenskabelige forskningsprojekter. Kort tid efter begyndte ERAS også at samle data ind til Dansk Data Arkiv. I alt lokaliseredes eller identificeredes i perioden 2005–2008 279 nye, bevaringsværdige forskningsmaterialer, hvoraf de 161 er blevet afleveret til Dansk Data Arkiv og arkiveret. Af disse blev 57 oparbejdet, så de umiddelbart kan stilles til rådighed for forskningen. Blandt de største af disse er:

- Bedre Sundhed for Mor og Barn, interview 1–4
- Den århusianske Fødselskohorte
- Glostrupundersøgelserne
- Metropolit follow up
- The European Youth Hearth Study (EYHS)
- Sundheds- og Sygelighedsundersøgelserne (SUSY)

For en fuldstændig oversigt, se www.sa.dk/dda

I evalueringsrapporten lagde panelet vægt på, at det via Dansk Data Arkiv i fremtiden ville blive muligt at udnytte ældre undersøgelser i

langt større stil, end tilfældet ellers ville have været, til gavn for forskningen og borgerne. Udvalget anbefalede derfor også DDA fremover i endnu højere grad at advokere for datadeling blandt sundhedsforskerne. I det hele taget lagde udvalget stor vægt på, at der var og er en central enhed til at tage sig af bevarings- og formidlingsopgaven. Det gælder også opgaven med at udbrede kendskabet til god arkiv- og bevaringspraksis.

Efter panelets opfattelse bør virksomheden derfor som nævnt fortsættes – også fordi aflevering til Dansk Data Arkiv er det eneste alternativ til sletning i henhold til Datatilsynets bestemmelser. Foreløbigt er der imidlertid kun givet bevilling til en ét-årig forlængelse med henblik på, at der i løbet af 2009 kan forhandles med Forsknings- og Innovationsstyrelsen om en længerevarende løsning. Sker dette, ligger en række anbefalinger fra panelet klar: nærmere kontakt med primærforskerne om aflevering og datadeling og reanalyse, større indsats for arkivering og genbrug af kliniske undersøgelser og endelig tættere kontakt med forskningsmiljøerne om bl.a. prioritering af ressourcer til oparbejdning, undervisning m.m. ♦

Forfatteren er arkivchef ved Dansk Data Arkiv.

75 år:

Den dansk-tyske arkivoverenskomst af 1933

■ Fra højre generalkonsul Henrik Becker-Christensen og kommitteret for mindretal og kultur i Slesvig-Holsten Caroline Schwarz.
Foto: Landesarchiv Schleswig-Holstein.

Den 15. december 2008 var det 75 år siden, at Danmark og Tyskland indgik en overenskomst om delingen af arkivalierne fra hertugdømmene Slesvig og Holsten.

Det dansk-tyske arkivmellemværende opstod som følge af den nationale konflikt i 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet og hertugdømmernes skiftende statslige tilhørsforhold. Spørgsmålet blev første gang rejst i 1864, da Preus-

sen og Østrig erobrede hertugdømmene. I 1870'erne afleverede Danmark efter langvarige forhandlinger store mængder arkivalier til Statsarkivet i Slesvig. Efter Nordslesvigs genforening med Danmark i 1920 blev spørgsmålet atter aktuelt. Den nye danske forvaltning i Nordslesvig behøvede de aktuelle akter fra de preussiske embeder for at kunne administrere den genvundne landsdel, men nok

Hans Schultz Hansen

så stor betydning for det dansk-tyske arkivspørgsmål fik de historiske akter fra før 1864.

Allerede i september 1919, altså før afstemningen i de to slesvigske afstemningszoner i februar-marts 1920 og første zones (= Nordslesvigs) indlemmelse i Danmark i juni 1920 rejste lederen af Statsarki-

vet i Slesvig, gehejmearkivråd P. Richter, sagen overfor den danske rigsarkivar Kr. Erslev. Richter ønskede at revidere arkivdelingen fra 1870'erne, som ingen af parterne var tilfredse med. Der skulle imidlertid gå mere end 13 år fra denne første føler til den endelige overenskomst. Først i oktober 1921 mødtes de danske og tyske forhandlere i København. Det viste sig straks, at der var store uoverensstemmelser i synet på arkivdelingen fra 1870'erne og de principper, som en ny arkivdeling skulle bero på. Mens man i 1922 nåede til enighed om forvaltningsakterne, tog det yderligere to år, før forhandlerne i 1924 enedes om en fælles indstilling om delingen af de historiske akter. Imidlertid forholdt indstillingen sig udelukkende til de overordnede principper. Derefter gik man i gang med at udmønte dem på de enkelte arkivserier og dokumenter. Dette arbejde trak i langdrag, dels fordi registrering på begge sider var utilstrækkelig, dels fordi det udartede til et sejt dansk-tysk tovtrækkeri om de enkelte arkiver og arkivenheder. Før dette arbejde var afsluttet, kunne traktaten ikke få sin endelige udformning og indgås. Først efter, at pressen tog spørgsmålet op, kom der på ny gang i forhandlingerne. I efteråret 1932 nåede man til et gennembrud. Imidlertid blev undertegnelsen af traktaten forsinket af nazisternes magtovertagelse i Tyskland. Men den 15. december 1933 var det så vidt, at der kunne

udveksles noter mellem Danmark og Tyskland, der bekræftede traktaten.

Statsarkivet i Kiel (der var flyttet hertil fra Slesvig i 1922) skulle afgive lokalakterne fra Nordslesvig til Landsarkivet i Aabenraa, der netop var blevet åbnet i sommeren 1933. Statsarkivet afgav endvidere kopibøgerne fra det Tyske Kancelli for årene 1730–1770 til Rigsarkivet, som også modtog det slesvigske ministeriums arkiv 1851–64, dog med undtagelse af akter, som endnu kunne være af betydning for forvaltningen i Slesvig. Kopibøgerne forblev dog i Kiel. Rigsarkivet afgav til gengæld fra de slesvigske hertugers „fællesarkiv“ („Gemeinschaftliches Archiv“) de dokumenter og akter, som vedrørte tiden før 1460, hvor hertugdømmerne kom i personalunion med Danmark. Endvidere afgav Rigsarkivet de gottorpske hertugers arkiver, hertugerne af Plöns arkiver, grevskabet Schaumburg-Pinnebergs arkiv og Reinfeld klostres arkiv. Også fra rækkerne af holstenske og slesvigske regnskaber skulle der afgives arkivalier. Generelt var der åbnet for undtagelser fra disse regler, som typisk kom til at dreje sig om

arkivalier, der udelukkende havde tilknytning til det nordslesvigske område. Med hensyn til de historiske arkivalier fra det i 1920 delte Tønder amt blev den nye landegrænse så vidt muligt lagt til grund for delingen.

Arkivoverenskomsten fastsatte også tilgængelighedsbestemmelser. Dansk og slesvig-holstensk arkivvæsen fik frie hænder til at give forskere fra begge lande adgang til akter ældre end 1864, med mindre særlige grunde gjorde sig gældende. Danske forskere skulle heller ikke betale vederlag i Kiel for ydelser, der var gratis i Danmark.

Der gik endnu næsten tre år, før udvekslingen fandt sted. Den skete i april–maj 1936, hvor lastbiler transporterede akter frem og tilbage mellem Kiel, Aabenraa og København. Udvekslingen skete på grundlag af detaljerede lister, som mange år fremover tjente som indgang til arkivalierne.

Arkivoverenskomsten fra 1933 tilgodeså først og fremmest nationalstatens interesser i at besidde de arkivalier, der vedrørte statens territorium. Det betød samtidig, at forskningens interesser i en nem adgang til arkivalierne blev vidtgående tilgodeset. Derimod gjorde arkivoverenskomsten vold på proveniensprincippet, selv om dette naturligvis blev respekteret af begge landes arkivvæsner for så vidt gjaldt de arkivdele, som tilfaldt dem hver især. Under alle omstændigheder skabte arkivoverenskomsten ro og satte dermed en slut-

■ Ltd. Archivdirektor, Prof.Dr. Rainer Hering, rigsarkivar Johan Peter Noack, arkivchef Steen Ousager og arkivar René Rasmussen præsenterer en lille udstilling af arkivalier, som blev udvekslet mellem Danmark og Tyskland som følge af arkivoverenskomsten. Foto: Landesarchiv Schleswig-Holstein.

streg under det dansk-tyske arkivmellemværende. De arkivfaglige ulemper har det så været op til Statsarkivets afløser, Landesarchiv Schleswig-Holstein, samt Rigsarkivet i København og Landsarkivet i Aabenraa at råde bod på. Det er bl.a. sket ved udgivelsen af fælles arkivfortegnelser over arkiverne fra det tidligere Tønder amt før 1867 og Tønder kreds 1864–1920.

I lyset af nutidens gode arkivsamarbejde blev det besluttet at markere 75-års dagen for arkivoverenskomsten. Den 15. december 2008 fandt en festlighed sted i Landesarchiv Schleswig-Holsteins smukke lokaler i det gamle Prin-

zenpalais i Slesvig med velkomst ved ledende arkivdirektør Rainer Hering og hilsener ved den danske generalkonsul Henrik Becker-Christensen i Flensborg, kommitteret for mindretal og kultur ved landsregeringen i Kiel Caroline Schwarz og rigsarkivar Johan Peter Noack, København. Ved samme lejlighed præsenteredes publikationen *Archive zwischen Konflikt und Kooperation/Arkiver mellem konflikt og samarbejde*, der er udgivet af Rainer Hering, Johan Peter Noack, Steen Ousager og Hans Schultz Hansen og bringer samtlige bidrag både på dansk og tysk. Hovedbidraget er forhenværende arkivar Hans Kar-

gaard Thomsens redegørelse „Arkivoverenskomsten med Tyskland i 1933 og dens forhistorie“, der blev udgivet som rapport af Rigsarkivet i 1996. Arkivarerne Malte Bischoff fra Slesvig og Hans Schultz Hansen fra Aabenraa har skrevet korte bidrag om de udvekslede arkivalier og brugen af dem, og der er forord ved landet Slesvig-Holstens ministerpræsident Peter Harry Carstensen og den danske kulturminister Carina Christensen samt ved udgiverne. ♦

Forfatteren er arkivar ved Landsarkivet for Sønderjylland og forskningsleder, adj. professor, dr. phil.

Ny fireårig forskningsplan for Statens Arkiver

Hans Schultz Hansen

Statens Arkiver har som forskningsinstitution under Kulturministeriet i 2008 lagt en plan for sin forskning i de kommende fire år 2009–2012. Planen er udarbejdet af forskningsleder Hans Schultz Hansen i samarbejde med det interne forskningsudvalg og forskerne i Statens Arkiver.

Planlægningen blev indledt med et forskermøde i Landsarkivet i Odense den 15. maj 2008, hvor hidtidige fælles forskningsprojekter blev evalueret, mulighederne for nye fælles projekter drøftet og retningslinjer for den nye forskningsplan gennemgået. Diskussionen samlede sig især om de øgede krav til internationalisering af forskningen og indførelsen af en „bibliometrisk forskningsindikator“, der vil måle forskningens omfang og kvalitet. Forskerne i Statens Arkiver er bekymrede for, om den i tilstrækkelig grad vil tilgodese den historiske monografi og traditionen for at publicere forskningsresultater på dansk og på en måde, så de også kan læses af alment historisk interesserede.

Efter mødet udarbejdede for-

skerne beskrivelser af forskningsområder og -projekter, som de agter at beskæftige sig med 2009–2012. Disse beskrivelser er hoveddelen i planen, der desuden rummer generelle afsnit om overordnede målsætninger og strategier, en status for forskningen i Statens Arkiver, en redegørelse for forskningsmiljø og forskerstab samt for finansieringen.

Forskningen i Statens Arkiver vil i årene 2009–2012 samle sig om nogle tyngdepunkter. Den brede kronologiske tilgang præger navnlig forskningsområder og projekter inden for den ældre historie indtil år 1800, men også besættelsestiden. For den nyere historie efter 1800 er der en emnemæssig specialisering på forskningsretninger som administrations-, rets- og socialhistorie, økonomisk og infrastrukturhistorie samt uddannelses- og kirkehistorie. Den geografiske specialisering drejer sig især om Sønderjyllands historie. Dertil kommer projekter, som defineres ud fra en bestemt disciplin eller metode: biografier og heraldik samt samfundsvidenskabelig og kvantitativ metode.

Enkelte perioders historie

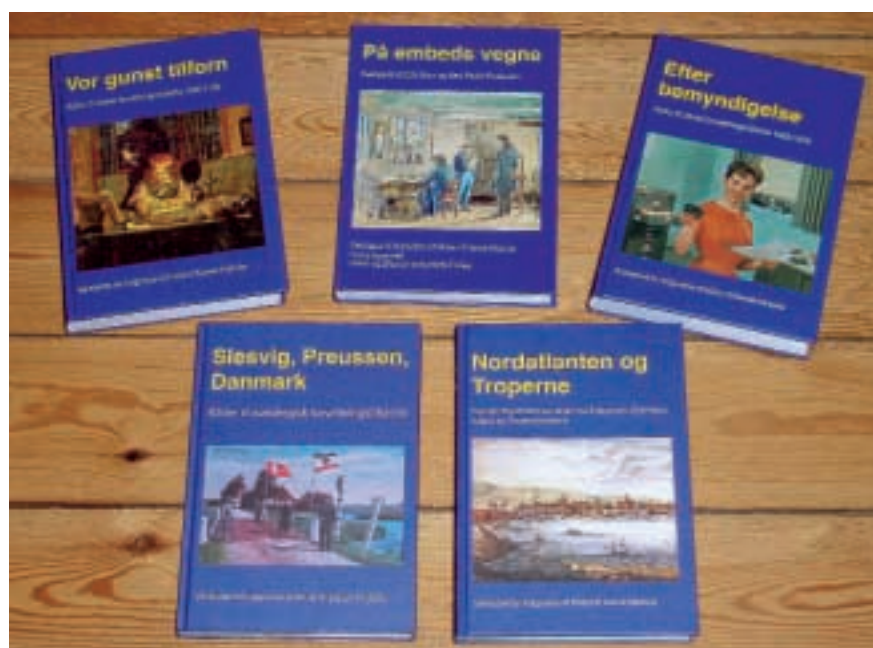
Middelalderhistorien bæres af en enkelt forsker, Michael H. Gelting, der vil beskæftige sig med det danske samfund i højmiddelalderen i et europæisk perspektiv, navnlig den danske kirke i tidlig højmiddelalder og landskabslovene, samt med Den Sorte Død. Tilsvarende står Leon Jespersen for forskningen i 15–1600-tallets danske og nordiske historie med særlig vægt på strukturændringer, gamle og nye eliter og luksuslovgivningen. Han vil desuden arbejde med periodens historiografi og udgive kilder fra tiden samt undersøge det skånske gods Krappørbjergs historie. 1700-tallet bearbejdes bl.a. af Tyge Krogh, hvis fokus især vil være på religionens betydning for tidens forestillingsverden. En periode for sig udgør den tyske besættelse af Danmark 1940–45, som Peter Birkelund tager sig af med særlig henblik på konfiskationer af ejendom under og efter den tyske okkupation.

Forvaltningshistorie

Forvaltningshistorie er en kerneopgave for forskningen i Statens Ar-

■ I den foregående forskningsplan 2005–2008 afsluttedes et 5-bindsværk med forvaltnings historiske kilder.

Foto: Hans Schultz Hansen.

kiver, og der er her netop opnået finansiering til det store projekt „DigDag“ (Digitalt atlas over Danmarks historisk-administrative geografi), som indgår i forskningsplanen og udføres i samarbejde med forskere og kartografer ved Syddansk Universitet, Københavns Universitet, Kort- og Matrikelstyrelsen, Det Kongelige Bibliotek, Nationalmuseet og Kulturarvstyrelsen.

Kriminalitets-, rets- og socialhistorie har stor vægt i planen. Peter Fransen vil således undersøge den kriminelle underverden på Fyn, mens Karl Peder Pedersen vil analysere kriminalefterforskningens og opdagelsespolitiets historie i København. Anette Jensen vil arbejde med den lokale retspleje og Jørgen Mikkelsen med fængsler og straffet. Disse studier har deres tyngdepunkt i 1800-tallet, mens Peter Fransens undersøgelse af ungdomsfængslet og Merete Bøge Pedersens analyse af prostitutionen kronologisk ligger i 1900-tallet. De socialhistoriske studier omfatter immigrationen til Danmark indtil ca. 1940 (Jørgen Mikkelsen) og adoptiv- og plejebørn i Danmark

fra midten af 1700-tallet til nutiden (Annette Østergaard Schultz) samt sociallovgivningen ca. 1800–1933 (Merete Bøge Pedersen).

Økonomisk historie, infrastrukturhistorie og byhistorie er traditionrige forskningsområder i arkiverne. Erik Gøbel vil fortsætte sin forskning i handel, søfart og tropekolonier, mens Jørgen Mikkelsen vil arbejde med Asiatisk Kompagnis søfart på Indien. Erhvervshistorien efter 1848 er temaet for Jørgen Finks forskning. Fink er leder af Center for Erhvervshistorie, der er et samarbejde mellem Erhvervsarkivet og Aarhus Universitet. Kenn Tarbensen, vil fokusere på dansk erhvervshistorie i det 20. århundrede i et internationalt perspektiv. Peter Fransen vil arbejde med teknikumingeniørernes uddannelse og rolle siden ca. 1950. Infrastrukturhistorien dyrkes især af Steffen Elmer Jørgensen, der vil studere dansk transport- og kommunikationsplanlægning ca. 1930–75 og havnenes historie. Moderne vejplanlægning er også temaet for Peter Fransens undersøgelse af Thomas B. Thriges Gade i Odense. Jørgen Mikkelsen fortsætter sine byhi-

storiske studier 1700–1870. Hans Jørgen Marker vil udnytte de inddaterede folketællinger til analyser i befolkningssammensætning, familiestruktur, erhvervsstruktur m.m.

Kirke- og uddannelseshistorie

Erik Nørr er ligesom Michael Gelting og Christian Larsen blevet bedt om at medvirke i en ny dansk kirkehistorie. Nørr skal skrive om perioden 1850–1900. Den russisk-ortodokse kirke i Danmark er emnet for Jesper Overgaard Nielsens undersøgelse. Nørr vil også forske i dansk skole- og uddannelseshistorie efter år 1800, mens Else Hansen vil arbejde videre med dansk universitetshistorie efter 1945.

Sønderjyllands historie udforskes især ved Landsarkivet for Sønderjylland, men involverer også forskere fra andre arkiver. Det gælder projektet „Partier, politikere og valg i Sønderjylland 1920–1980“ og det allerede løbende projekt „Grænseland og udviklingsområde. Sønderjyllands historie 1945–73“. Sønderjyllands historie siden år 1800 er rammen for Hans Schultz Hansens forskning, der

Sæt arkivalierne på køl

bl.a. omfatter et bidrag om tiden 1815–1918 til „Sønderjyllands Historie 2“. Erik Nørr beskæftiger sig med samme landsdel i 1900-tallet, mens Leif Hansen Nielsen vil arbejde med landindvindingsprojekter i Sønderjylland efter 1920 og Morten Andersen vil undersøge egnsudvikling og erhvervsfremme efter 1945.

Metode, teori og hjælpevidenskaber

Birgitte Possing vil forske i *The Making of Biographies in Popular and Academic Culture*, mens Anne Sofie Fink Kjeldgaard vil arbejde med spørgeskemaundersøgelser som italesættelse af samfundsmæssig meningskonstruktion. Endelig vil Nils G. Bartholdy fortsætte sine studier i det danske kongevåben ca. 1194–1819 (1864).

Forskningsplan 2009–2012 er godkendt såvel i Statens Arkivers ledelse som i Statens Arkivers rådgivende forskningsudvalg. Den har fået en meget velvillig modtagelse i Kulturministeriets Forskningsudvalg. Hermed ligger rammerne for forskningen i Statens Arkiver i de næste fire år fast. Men ikke mere, end at nye projekter kan komme på tale, hvis de er relevante for arkiverne. ♦

Kolde, klimastyrede magasiner med stabil, lav relativ luftfugtighed forlænger papirs levetid lige så godt som masseafsyring. Og så er det meget billigere. Dette er hovedkonklusionen af et femårigt analyse- og forskningsarbejde af en ekspertgruppe under Kulturministeriet, hvor Statens Arkiver har været en aktiv bidragsyder.

Som beskrevet i Nordisk Arkivnyt 2006:2 udgør syrenedbrydning af papir en reel trussel mod den nedskrevne kulturarv. Surt papir, altså papir med en pH-værdi under 7, mister styrke og bliver sprødt og risikerer med tiden at knække eller smuldre ved berøring. Årsagen til, at vi i dag har store mængder syreholdigt papir i arkiver og biblioteker, skal findes i den teknologiske udvikling i papirindustrien i 1800-tallet, først og fremmest i form af den sure harpiks-alunlimning og anvendelsen af træfibre som råmateriale i stedet for klude.

Nedbrydning af papir er en kompleks proces med deltagelse af både interne faktorer, der bl.a. har at gøre med produktionen af papiret (fx pH og lignin), og eksterne faktorer som fx temperatur, luftfugtighed, ilt, lys og forurening –

Ole Magnus Mølbak Andersen

altså den måde papiret er håndteret og opbevaret siden produktionen.

Problemet med syrenedbrydning af papir opstår så småt i de danske samlinger, der stammer fra begyndelsen af 1800-tallet, hvor dog mindre end 10% af papiret i dag er sprødt. Papiret bliver gradvist dårligere frem til 1890 (se figur 1). Omfanget af sprødt papir i samlingerne når et højdepunkt fra 1880 til 1889, hvor over 80% af materialerne er sprøde. Herefter falder andelen af sprødt papir i samlingerne jævnt frem til 1970'erne, hvorefter det ebber ud.

Da Kulturministeriet i 2004 nedsatte 'Arbejdsgruppen vedr. masseafsyring af papir', var målsætningerne at kvantificere problemets omfang, at opstille institutionsspecifikke handlingsplaner samt at vurdere, hvor lange handlingsfrister der med rimelighed kan arbejdes med. Målsætningerne er nu indfriet takket være arbejde udført af medarbejdere fra primært Konservatorskolen, Det Kongelige Bibliotek og Statens Arkiver. Fra Statens Arkiver har deltaget arkivar

■ Kulturministeriets arbejdsgruppe vedr. masseafsyring af papir fotograferet ved sit afsluttende møde. Foto: Asger Svane-Knudsen.

Asger Svane-Knudsen og chefkonsulent Ole Magnus Mølbak Andersen.

Problemets omfang

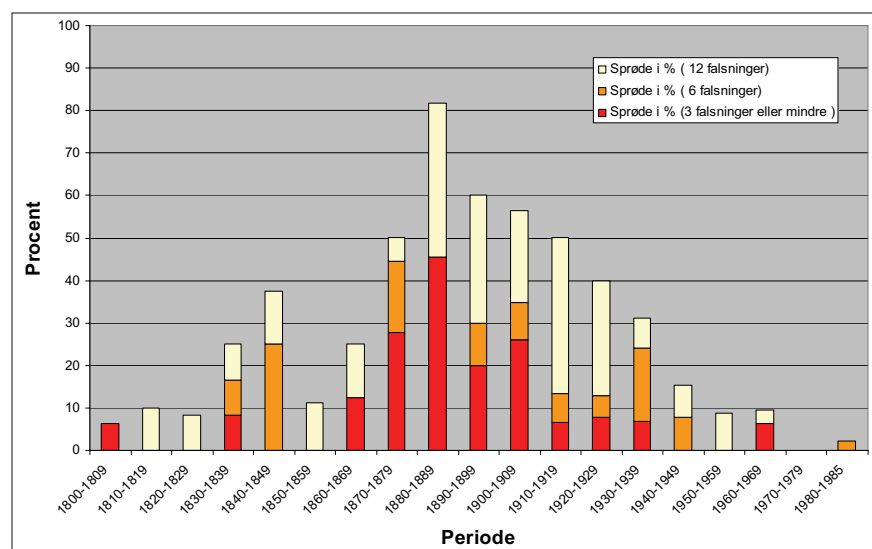
Arbejdsgruppen gennemførte stikprøveundersøgelser i Statens Arkiver i 2005 og 2007 samt på Det Kongelige Bibliotek i 2006. Til sammenligning har arbejdsgruppen i 2007 også foretaget stikprøver i Statsbiblioteket i Århus. Resultaterne af undersøgelserne blev i juni 2007 sammenfattet i en rapport.

Rapporten viste, at 93% af papiret i de undersøgte samlinger fra perioden 1800–1985 er surt – både i Statens Arkiver og i Det Kongelige Bibliotek. Stikprøverne viste, at 20% af papirarkivalierne i Statens Arkiver er sprødt, karakteriseret ved at det knækker inden 12 håndfalsninger, og en andel på 4,5% er så sprødt, at det knækker allerede ved 3 falsninger.

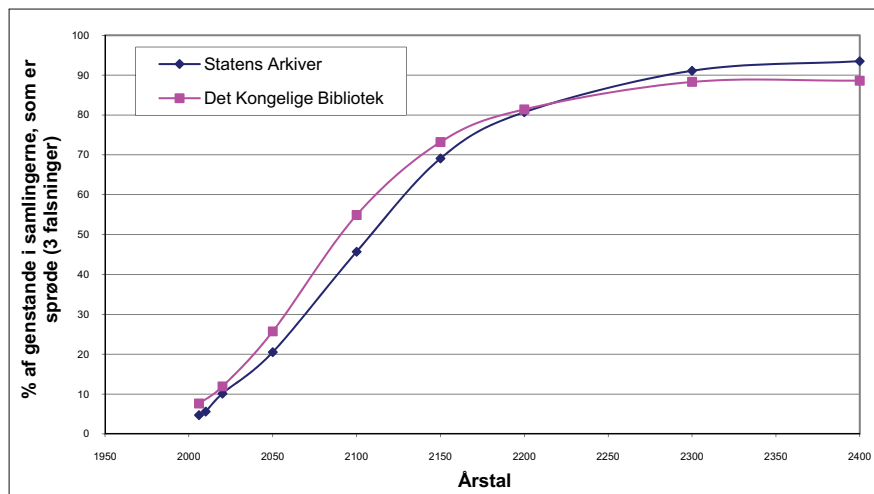
Da det i praksis er næsten al papir i de undersøgte samlinger, der

er surt, vil det være urealistisk at udvælge materialer til masseafsyring ved pH-værdi prøver. Man kan imidlertid fravælge materialer, der allerede er meget nedbrudte og således ikke egner sig til masseafsyring, samt materialer med bestemte indbindings- og papirtyper, som man måtte ønske at sikre på anden vis. Det reelle antal kilo/enheder, der i givet fald ville skulle sendes til masseafsyring, svarer derfor i

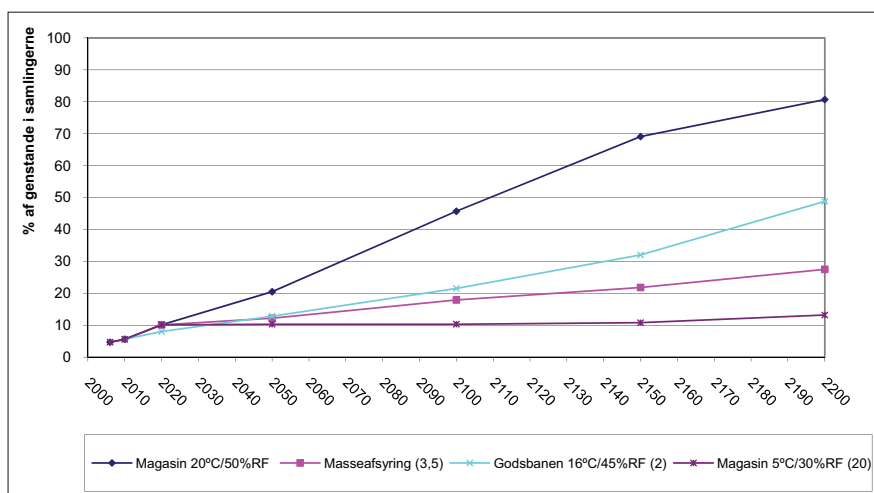
ring, samt materialer med bestemte indbindings- og papirtyper, som man måtte ønske at sikre på anden vis. Det reelle antal kilo/enheder, der i givet fald ville skulle sendes til masseafsyring, svarer derfor i

■ Figuren illustrerer på baggrund af data fra stikprøverne udført i Det Kongelige Bibliotek og Statens Arkiver, hvordan forskellige historiske papirproduktionsmetoder giver forskellige nedbrydningsmønstre. Der er derfor ikke én fælles lineær sammenhæng mellem en genstands alder og nedbrydningshastighed.

■ Figuren viser andelen af nedbrudte genstande i procent (nedbrudt = at de knækker ved 3 falsninger eller mindre) i de undersøgte samlinger fra 1850–1985. Nedbrydningshastigheden er udregnet ud fra en metode udviklet af EU-projektet PaperTreat og forudsætter opbevaring i ikke-klimastyrede magasiner

■ Figuren viser, hvor stor en del af de undersøgte samlinger fra 1850–1985, som vil have nået et nedbrydningsstadium, hvor papiret knækker efter 3 falsninger. Undersøgte genstande i Statens Arkivers samlinger fra 1850–1985 ligger bag beregningerne.

praksis til hele mængden af materiale fra 1800–1985 fraregnet de genstandsgrupper, der fravælges af ovennævnte grunde.

Herved kan den totale mængde materiale, der eventuelt skal sendes til masseafsyring i Statens Arkiver udregnes til 12.865 tons papir (svarende til 3,4 mio. enheder) og i Det Kongelige Bibliotek 1.498 tons

papir (svarende til 1,3 mio. enheder) – i alt 14.363 tons eller 4,7 mio. enheder. Problemets omfang er dermed kolossalt.

Løsningsmodeller

Med den viden, vi har i dag, er der reelt kun to løsningsmuligheder til at forlænge samlingernes levetid. Nedbrydningshastigheden

kan sænkes, hvis vi enten neutraliserer syren (masseafsyre) eller stabiliserer opbevaringsklimaet ved lavere temperatur og lavere relativ luftfugtighed. Dertil kommer, at man alternativt kan vælge at bevare samlingernes indhold på et andet medie ved at digitalisere eller mikrofille de truede arkivalier og bøger. Der er i givet fald tale om substitution og ikke bevaring.

Ekspertgruppen analyserede detaljeret de eksisterende masseafsyrmingsmetoder og kom frem til, at den bedst mulige masseafsyrmingsmetode er Paper Save Swiss, som er udviklet af det schweiziske Landesbibliothek og Bundesarchiv i Bern.

Da surt papirs nedbrydningshastighed er afhængig af temperatur og relativ luftfugtighed, vil enhver nedsættelse af temperaturen og luftfugtigheden øge levetiden. Ved at opbevare samlingerne i kolde, tørre magasiner er det derfor muligt at nedsætte nedbrydningshastigheden – ligesom ved masseafsyring – og forebygge, at papiret bliver så sprødt, at det ikke længere kan håndteres. Ekspertgruppen opfatter derfor opbevaring af samlingerne i klimastyrede magasiner som et realistisk og omkostnings-effektivt alternativ til masseafsyring.

Arbejdsgruppen undersøgte som et led i sit arbejde, hvilken strategi et udvalg af andre institutioner har valgt i forhold til bevaring af surt papir. I de nordiske lande har biblioteker og arkiver prioriteret kolde, tørre magasiner frem for masseafsyring. En række institutioner i landene Schweiz, Polen, Tyskland, Frankrig, Rusland og USA har derimod valgt at anvende afsyring på en varierende mængde af deres samlinger.

Pris

Resultater fra EU-projektet Paper-Treat viser, at effekten af masseafsyring i Statens Arkivers samlinger gennemsnitligt vil føre til ca. 3 gange forøget levetid. For at opnå en tilsvarende levetid ved tør nedkøling skal opbevaringsklimaet i magasinerne være under ca. 15 °C og 45% relativ luftfugtighed for at have en mindst lige så god effekt som masseafsyring.

Det afgørende forhold bliver derfor prisen. Masseafsyring af Statens Arkivers samlinger vil i prisniveau 2007 koste ca. 2,4 milliarder kr. Heri er ikke medregnet omkostninger til udvælgelse, administration, transport, eventuel opbyggelse af et nationalt masseafsyringsanlæg m.m. For samme beløb, med usikkerhed i energipriser, vil man kunne opbevare samlin-

gerne i kolde magasiner (15 °C og 45% relativ luftfugtighed) i ca. 200 år.

Nedkøling frem for masseafsyring

Det er arbejdsgruppens konklusion, at kølige og tørre opbevaringsforhold i høj grad er et realistisk og omkostningseffektivt alternativ til masseafsyring, idet nedbrydnings-hastigheden – lige som ved masseafsyring – nedsættes. Denne konklusion understøttes yderligere af, at der i de danske samlinger er tale om meget store mængder af materiale, som er på surt, sprødt papir. Mængderne i sig selv vil gøre en bevaringsindsats via masseafsyring til et meget langvarigt projekt, hvor store mængder af materialet i ventetiden indtil behandling vil blive yderligere nedbrudt med risiko for, at det når at blive uegnet til masseafsyring.

Statens Arkiver prioriterer institutionsspecifikt etablering af klimastyrede magasiner med konstant temperatur på 14–18 °C og konstant relativ luftfugtighed på max. 50%. Bl.a. er dette kravet til det nye store magasinbyggeri på kalvebod Brygge i København. Her ved bremses nedbrydningen af syreholdigt papir betragteligt, og udgifterne holdes inden for rimelighedens grænser. Problemets helt langsigtede karakter kan vi dermed

med god samvittighed lade fremtiden og fremtidig teknologi tage hånd om.

Rapporten 'Bevaring af surt papir i de statslige samlinger' er tilgængelig på Styrelsen for Bibliotek og Mediers hjemmeside: www.bs.dk

Forfatteren er chefkonsulent i Statens Arkiver.

Statens Arkivers bevaringsstrategi

På baggrund af ekspertgruppens rapport og udførte undersøgelser har Statens Arkiver valgt at fastholde sin bevaringsstrategi. Den er i prioriteret rækkefølge:

1. Etablering af klimastyrede magasiner med konstant lav temperatur (14–18 grader) og med konstant lav relativ luftfugtighed (50% eller derunder)
2. Digitalisering/filmning
3. Konservering

Om skoleinspektør

Johannes Ivar Bøgner, offentlighedsloven, ombudsmanden og arkivloven

Den 1. januar 2009 trådte en ændring af arkivloven i kraft. Det drejer sig om en enkelt, men principiel og vigtig bestemmelse i arkivlovens kapitel om private arkivalier. Spørgsmålet er, om private arkivalier kan forvandle sig til offentlige arkivalier på grund af den brug, der gøres af dem efter aflevering til et offentligt arkiv?

Først om Johannes Ivar Bøgner: Han virkede i 26 år som lærer og skoleinspektør i Ringkøbing. Ved siden af udfoldede han et lokalhistorisk forfatterskab, og dette omfattede blandt andet et manuskript om Ringkøbing under den tyske besættelse af Danmark 1940–45. Dette manuskript, i alt 23 stilehæfter, blev

i 1963 af Bøgner deponeret i Landsarkivet for Nørrejylland. Der blev samtidig indgået den aftale, at borgmesteren i Ringkøbing i år 2000 skulle tage stilling til, om manuskriptet kunne publiceres, eller om de oplysninger, det indeholder, stadig fordrer fortrolighed. Hvad end borgmesterens vurdering gik ud på, skulle manuskriptet derefter overdrages til Landsarkivet til ejendom.

Landsarkivet for Nørrejylland bad i overensstemmelse hermed i 2000 borgmesteren om at tage stilling til offentliggørelsesspørgsmålet. Borgmesteren fandt ikke, at manuskriptet burde publiceres med det første. Og derefter blev manuskriptet returneret til Landsarkivet i

overensstemmelse med aftalen fra 1963. Samtidig blev forhandlet en ny aftale om tilgængelighed med skoleinspektør Bøgners søn.

Spørgsmålet om besættelsestidens lokale hemmeligheder i Ringkøbing havde imidlertid vakt pressens interesse, og i 2001 indkom ansøgning om aktindsigt efter offentlighedsloven i manuskriptet. Ansøgningen blev afvist af Statens Arkiver; offentlighedsloven gælder kun for den offentlige forvaltnings dokumenter, ikke for private arkivalier.

Afslaget på aktindsigt blev anket gennem det administrative system og endelig forelagt for Folketingets ombudsmand, der efter i 2007 gav udtryk for den opfattelse, at manuskriptet nu var blevet et offentligt dokument – på grund af, at borgmesteren havde taget stilling til spørgsmålet om offentliggørelse – og at det derfor var omfattet af reglerne om aktindsigt i offentlighedsloven. Efter ombudsmandens opfattelse var der sket en transformation af de tidligere utvivlsomt private arkivalier til offentlige dokumenter. Uanset den tidligere indgåede aftale med den afleverende part skal tilgængelighedsspørgsmålet nu også afgøres efter offentlighedslovens regler om aktindsigt i den offentlige forvaltnings dokumenter. Se videre www.ombudsmanden.dk

Arkivloven har siden 1992 indeholdt en bestemmelse om, at der i forbindelse med aflevering af pri-

Poul Olsen

vate arkivalier til offentlige kan indgås aftale mellem den afleverende part og det modtagende arkiv om tilgængelighed. Før arkivloven af 1992 var det også i praksis antaget, at de private fysiske eller juridiske personer, der afleverede deres private arkivalier til offentlige arkiver, kunne indgå aftale om adgang til arkivalierne.

Statens Arkiver og Kulturministeriet lægger stor vægt på, at de private personer, foreninger, virksomheder og så videre, som afleverer sine arkivalier til arkiverne af hensyn til fremtidig forskning og almenkulturel virksomhed, kan stole på, at arkivalierne ikke gøres tilgængelige ud over de bestemmelser, der er fastsat i forbindelse med afleveringen. Bliver aftaler om tilgængelighed gjort illusoriske, kan det meget vel have den virkning, at private arkivalier ikke bliver afleveret, og at den fremtidige forskning derved går glip af vigtigt kildemateriale. Risikoen kan i det mindste ikke afvises.

Kulturministeren fremsatte på den baggrund et lovforslag, der skal præcisere, efter hvilke regler private arkivalier er tilgængelige. Den centrale bestemmelse lyder: „Afleverede private arkivalier omfattes ikke af andre bestemmelser om offentlighedens adgang til aktindsigt end den aftale, der er nævnt i stk. 1.“, nemlig den aftale, der indgås mellem den afleverende part og det modtagende offentlige arkiv. Se www.folketinget.dk.

Lovforslaget blev enstemmigt vedtaget af Folketinget og stadfæstet som lov nr. 1170 af 10. december 2008. ♦

Forfatteren er arkivkonsulent ved Statens Arkiver.

Nordisk webseminar i Reykjavík

■ Deltagerne hører på Jan Nymans (FI) oplæg. Fra venstre: Mariann Stageberg (NO), Anette Clausen (NO), Margaret S. Aarsæther (NO), Marie Mäkinen (FI), Jóna Erlendsdóttir (IS), Cecilia Nilsson (SE), Tuva Rahmberg (SE), Anette Jensen (DK) og Lisbeth Brodin (DK).

Foto: Benedikt Jónsson.

I efteråret 2008 inviterede Islands nationalarkivar Ólafur Ásgeirsson til Ekspertwebseminar for webansvarlige og informationschefer indenfor arkiverne. Seminariet var organiseret af Nordisk Arkivakademi og blev holdt i Kulturhuset i Reykjavík den 2. og 3. december 2008.

I seminariet deltog repræsentanter fra Danmark, Finland, Nor-

ge og Sverige foruden de islandske værter. I alt 12 personer.

Mange emner

Der blev aflagt statusrapporter fra deltagerlandene om forholdene indenfor IT i nationalarkiverne. Over det to dage lange program blev der

Benedikt Jónsson

holdt mange oplæg om forskellige emner. Formidling af forskellig art var et centralt emne. Der blev talt meget om emner, som knyttedes til de nordiske nationalarkivers websider, som f.eks. erfaringer omkring indholdsmæssig omlægning af web-sites og netbaserede brugertjenester. Særlige formidlingstiltag blev præsenteret. I Danmark og Sverige har man fornylig taget nye websider i brug. Det forberedende arbejde med en sådan pågår også i Finland. Der blev fortalt om digitalisering af folketællinger i Island og Norge, skoleweb i Sverige og Island, fortalt om E-læsesal i Danmark, webstatistik i Island samt et diskussionsforum og projektet „Tilgængelighed for alle“ i Norge, for blot at nævne nogle ting.

Fortsat samarbejde

Deltagerne var enige om, at afholdelsen af seminariet havde været vellykket, og at et sådant forum var nødvendigt til at dele synspunkter og udveksle erfaringer, som har med formidling af oplysninger at gøre og fremsættelse af kilder, som opbevares i arkiverne. I lyset af disse positive reaktioner blev det besluttet at fortsætte dette arbejde, og den finske repræsentant foreslog, at det næste seminar blev

holdt der om to år. Denne invitation er nu blevet bekræftet fra finsk side, og man regner med, at seminariet afholdes der 13. og 14. oktober 2010. ♦

Forfatteren er webredaktør i Islands Nationalarkiv.

Anette Clausen, Mariann Stageberg og Margaret S. Aarsæther:

Reykjavik i desember var ikke et opplagt reisemål, med finanskrisen som dominerende tema i media. Vi var spente på hva utbyttet ville bli, programmet var omfattende og lovende for oss i det norske arkivverket, som står midt oppe i omlegging av hjemmesidene våre. Både Sverige og Danmark har vært gjennom det samme, og Finland var i likhet med oss midt oppe i en tilsvarende prosess. Det manglet ikke på tips og gode råd som vi tok med oss hjem. Vi har hatt stor nytte av det i det videre arbeidet og vil ha det også i fortsettelsen.

Å møte andre som arbeider på samme område er både inspirerende og utviklende, vi trenger flere slike møter. Mange erfaringer er felles, og det er nyttig å høre om hva andre har gjort. Det gir gode argumenter i egen organisasjon når vi kan vise til gode eksempler hos hverandre. Ikke minst har vi fått et nettverk av kolleger som vi kan nyttiggjøre oss i fremtiden.

Rammene rundt seminaret og organiseringen var perfekt, Reykjavik i desember kan anbefales. Vel å merke hvis besøket skjer i regi av Islands Riksarkiv. ♦

Seminarium

om elektroniska arkiv i Helsingfors

13–14. november 2008

■ Uppmärksamma åhörare tar del av budskapet.

Foto: Eiríkur Guðmundsson.

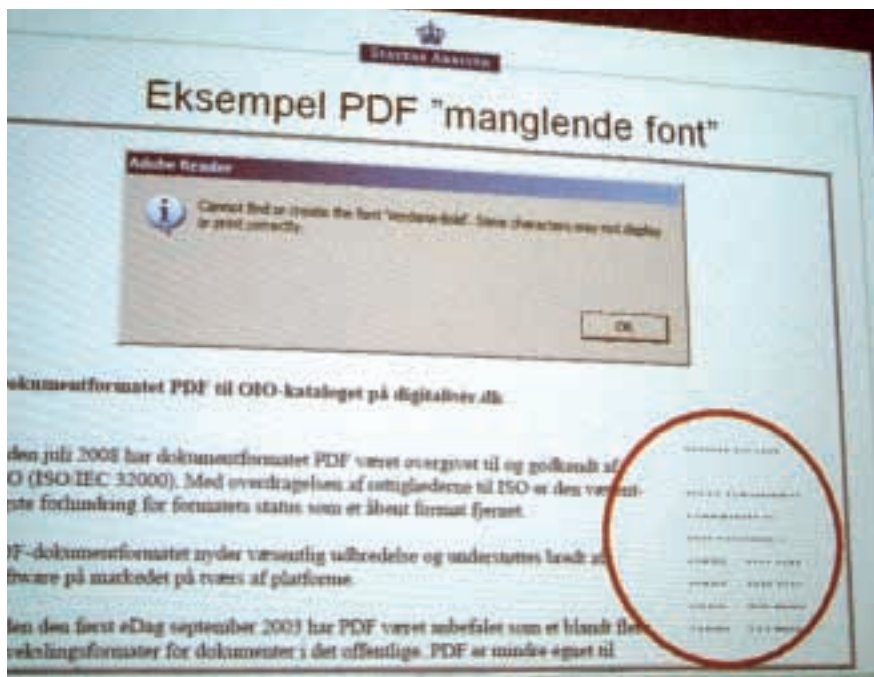
Ett regnigt Helsingfors samlade ett fyrtiotal sakkunniga inom hanteringen av elektroniska dokument och arkiv från arkivverken i samtliga fem nordiska länder och därtill två föreläsare för Estland. Att frågeställningarna inom dessa områden är aktuella på de flesta håll är inget nytt för läsare av NA (se t.ex. nr 4/2008 s. 200) och lika klart är att Norden har mycket att komma

med, också internationellt. Danmark, Norge och Sverige har decennielång erfarenhet av förvaring av elektroniskt material.

Seminarieprogrammet var indelat i allmänna presentationer av föreläsningsskikt och workshops. Föreläsningarna behandlade bl.a. det finländska SAHA-projektet (NA 4/2008 s. 182), digitalisering och frågan om tillförlitliga

Markku Mäenpää

förvarings- och servicesystem för elektroniskt material. I workshoparna tacklades olika enskilda aspekter av seminarietemat (metadatastandarder, förvaring av webb-sidor, teknologiska lösningar i specialfrågor etc.) mer ingående på ett sätt som förutsatte sakkun-

■ Seminariet tog del av problem och frågeställningar som DIARK (Sektionen för Digital Arkivering vid Statens Arkiver) stöter på i sitt dagliga arbete.
Foto: Eiríkur Guðmundsson.

skap i IT-relaterade frågor. För föredrag och referat från seminariet, se http://193.184.161.234/ict_2008/.

Frågorna kring hanteringen av elektroniskt material har i Norden ända fram till de senaste åren gällt i första hand förvaring, konvertering, migrering och testning av det material som bör mottas. Att det inte längre är tillräckligt framgick flera gånger under seminariet. Dessa frågor är förstås viktiga än i dag, men man har börjat gå in för ett mer helhetsmässigt grepp, för att kunna bemästra dokumentets livscykel från det elektroniska dokumentets tillkomst till utgallring, överföring till arkivverket samt varaktig förvaring. Det gäller numera också att definiera de system som stöder dokumenten, på EU-plan genom Moreq, i Norge med hjälp av Noark och i Finland genom SÄHKE (NA 4/2008 s. 182). Syftet är att säkra bemästringen av information i dokumentform (inklusive hantering och nyttjande) under hela den kedja det är fråga om. Denna aspekt underströks kraftigt från t.ex. finländsk sida.

De nordiska IT-arkivdagarnas historia kan härledas ända från slutet av 1980-talet (i Finland hölls de första nationella dagarna i blygsam skala 1991). Efter en viss stiltje har motsvarande evenemang ägt rum vart tredje år. Nästa gång samlas

man på Island, uppenbarligen år 2011. ♦

Skribenten är enhetschef vid Finlands riksarkiv

Web 2.0 og kulturarven

Seminar 26. marts 2009 i København

Sociale medier som Facebook, Youtube og wikis sætter fokus på dialog mellem borgere og institutioner. Og de udfordrer vores opfattelse af det traditionelle formidlingsbegreb.

Oplæg fra bl.a. National Archives, ABM-udvikling, Kulturarvsstyrelsen samt en række danske kulturarvstolk giver erfaringer og ny inspiration til arbejdet med web 2.0 teknologier.

Se det fulde program på bloggen
<http://arkivformidling.wordpress.com>

Arrangeret af Organisationen Danske Arkiver

Nordisk riksarkivar

møte på Hurtigruta

Maria Press

I august 2008 møttes de nordiske riksarkivarene på Hurtigruta som trafikkerer strekningen Bergen-Kirkenes på den norske kysten. I henførende omgivelser diskuterte de stort og smått og la planer for de kommende årene. Et sammendrag av referatet fra møtet presenteres omsider her.

De nordiske ekspertseminarene kommer til å fortsette. Man bestemte at Norge skal arrangere et seminar om arkivutdanning i Oslo i april 2009, og at Sverige skal arrangere et seminar om langtidbevaring av digitale arkiv i november. Finland kommer til å ta seg av et seminar om heraldikk i 2010. Dessuten skal det holdes et mindre møte for webansvarlige og informasjonssjefer på Island.

Man diskuterte det gjennomførte benchmarking-prosjektet om digitalisering og foreslo deretter at neste benchmarking-prosjekt skal behandle de nordiske riksarkivenes privatarkivsamlinger, med spørsmålsstillinger som: Hvordan skjer innsamling? Hva samles inn? Hvilke lakuner eksisterer? Finnes avtaler om fordeling etc.? Det ble bestemt at det svenske Riksarkivets

■ Riksarkivarene gikk grundig gjennom det meste – de sjekket også at kapteinen gjorde jobben sin om bord på Hurtigruta.

Foto: Jussi Nuorteva.

avdeling for enskilda arkiv skal lede arbeidet.

Riksarkivarene uttalte at de var fornøyd med Nordisk arkivnyt og det ble besluttet at hovedredaksjonen i 2010 overføres til Danmark. Man godtok også et forslag fra redaksjonen om å gjennomgå og forbedre den nordiske arkivstatistikken som hvert år trykkes i bladet. Man diskuterte også de forestående Nordiske arkivdager som finner

sted i Trondheim 2.–5. september 2009. Et forslag om et nordisk nettsted ble skjøvet frem til et senere møte. Neste nordiske riksarkivarmøte finner sted 8.–9. juni i Sverige. ♦

Institutionen

– Svenskt biografiskt lexikon har blivit en avdelning inom Riksarkivet

Maria Nordström Jarnryd

Sedan den förste januari 2009 har Riksarkivet fått en ny avdelning. Jag tar mig friheten att presentera den under rubriken "Institutionen".

Huserat i Riksarkivet sedan 1913

Så värst nytt känns det inte eftersom Svenskt biografiskt lexikon (SBL) och Riksarkivet redan delade lokaler, personalförening och konstförening. SBL huserar i en halv korridor i Riksarkivet i Marieberg. SBL har sedan sin början år 1913 haft sina lokaler i Riksarkivet, ursprungligen på Arkivgatan på Riddarholmen i Stockholm. Svenskt biografiskt lexikon är ett vetenskapligt och populärvetenskapligt standardverk som ges ut i bokstavsordning. Det var Bertil Boethius som sedermera blev riksarkivarie som påbörjade arbetet med Svenskt biografiskt lexikon. Han gjorde detta arbete på sin fritid. Bonniers bokförlag stod för utgivningen. Första häftet gavs ut år 1917 och första bandet (Abelin – Anjou) kom år 1918. Ett band består av fem häften. Under denna period påbörjades flera personlexikon i Europa. Det låg helt enkelt i tiden. I Storbritannien har arbetet fortsatt och när de nådde bokstaven Z satte de igång med att göra

supplement som sedan resulterade i att man gav ut 60 band där personerna i supplementen sorterats in på rätt ställe. I Danmark är motsvarigheten till SBL nedlagd. Bonniers lämnade projektet 1931 av ekonomiska skäl. Perioden mellan 1931–1962 kan benämnas som halvstatlig eftersom SBL fick statliga medel. År 1962 blev SBL en myndighet vilket de var fram till den sista december 2008.

SBL har idag fem anställda. Fyra sitter i Marieberg och en person är placerad i Uppsala. Åsa Karlsson är utsedd till avdelningschef och huvudredaktör. Tidigare var hon myndighetschef och huvudredaktör en tjänst hon tillträdde 2002. Åsa är FD i historia.

Ha gjort en insats för Sverige

SBL:s uppgift är att slutföra utgivandet av det person- och släkthistoriska verket Svenskt biografiskt lexikon. För att bli porträtterad i SBL ska man ha gjort en insats för Sverige och så måste man vara död. I de första tio banden togs även då levande personer med. Det blir ca 70 artiklar om året vilket betyder att det behövs lika många författare. Artiklarna skrivs av experter på området och de ska vara vetenskapliga. SBL innehåller även

släktartiklar. Dessa skrivs av redaktionen. Det är huvudredaktören som tar det slutgiltiga beslutet om vilka personer som skall hedras med en artikel i lexikonet. Vilka som får vara med i lexikonet har ändrats över tid. I början av SBL:s historia var det självklart att man kom med om man hade en viss position i samhället såsom landshövding. Idag är det inte alls så. Är man kung, drottning eller statsminister så blir man omskriven. Annars är det viktiga idag vad man gjort och inte vilken position man haft. Det är främst forskare som kommer med förslag på personer som de tycker ska vara med. Åsa säger att det är mycket ovanligt att familj och släktingar trycker på. Det får väl ses som en fördel att det bara är avlidna personer som porträtteras idag.

Bokstaven S

När Åsa Karlsson utsågs till myndighetschef år 2002 berättade hon för mig att de kommit till bokstaven S. Idag arbetar SBL fortfarande med S. Förra året utkom häfte 162 (Starkenbergs – Stenhammars). Förklaringen att det tar lång tid med S är att det finns många namn som börjar på S och August Strindberg förstås. Artikeln om honom är klar

■ Glada gänget på SBL består av Andreas Tjerneld (redaktör), Carl Henrik Carlsson (redaktör), Åsa Karlsson (huvudredaktör) samt Lena Milton (redaktör och bildansvarig). Åke Bertenstam (redaktör) som är placerad i Uppsala saknas på bilden.

Foto: Vladimir Sagerlund

men det är mycket att ta ställning till såsom en bibliografi över hans verk. I artikeln om Selma Lagerlöf har man löst problemet med författare som har en omfattande produktion, med att hänvisa till andra biografier över författaren. På redaktionen klipper man varje dag nekrologer, artiklar och dödsannonser i de två största morgontidningarna. Tidigare klippte de i flera tidningar. SBL har ett omfattande klipparkiv och får forskarförfrågningar på materialet i klipparkivet. Carl Henrik Carlsson som är en av redaktörerna har gjort en beräkning som säger att man ska ha kommit till Ö år 2025 och då gett

ut 38 band. Kanske kommer det därefter att ges ut supplement med alla som avlidit efter att deras bokstav redan blivit avklarad. Idag ges lexikonet även ut på CD-rom.

Avdelning i RA

SBL önskade själva att uppgå i Riksarkivet. I mars 2008 sändes en skrivelse till Kulturdepartementet om att SBL skulle upphöra som egen myndighet och istället utgöra en avdelning i Riksarkivet. Detta är något som sker i den svenska statsförvaltningen just nu att små myndigheter läggs ned och går upp i större.

Väl mottagna av RA:s personal

Åsa säger att det känns jättebra att arbeta i Riksarkivet. Hon uppskattar att det nu är proffs som sköter om ekonomin, lönerna och datoerna dvs. Riksarkivets administrativa avdelning och IT-avdelning. Åsa säger också att de blivit väl mottagna av RA:s personal. ♦

SBL – välkomna till Riksarkivet.

Källor:

Intervju med Åsa Karlsson.
"Svenskt biografiskt lexikon" av Carl Henrik Carlsson ur "Släktforskarnas årsbok 1998".

Det förgångnas närvaro

Det förgångnas närvaro. Fjorton historiska essäer. Meddelanden från Krigsarkivet XXIX (2008).

Redaktörer: Maria Gussarsson och Bo Lundström.

ISSN 0562-8547.

ISBN 978-91-974009-8-5, 160 sidor.

Denna volym är indelad i tre huvudavsnitt under rubrikerna; *Människoöden*, *Händelser i krig och fred* samt *Kultur och miljö*.

Det är Krigsarkivets förhoppning att uppsatserna i denna bok inte bara visar på mångfalden i samlingarna, utan också inspirerar läsaren att bedriva egen forskning, skriver krigsarkivarie Ulf Söderberg i bokens förord.

Artiklarna i denna bok är skrivna av anställda i Krigsarkivets arkiv och bibliotek och bygger på en utställningsserie kallad *Månadens dokument*. Syftet med utställningen och denna bok är att ge en bild av arkivet och dess samlingars spännande innehåll. Fjorton essäer ryms i denna bok.

Krig och kärlek

Maria Gussarsson skriver om Theodor Ankarcrona, internationell äventyrare och mångsysslare under 1700-talet. Han var bland annat militär och landshövding. Var han unik för sin tid? undrar Gussarsson. Kanske skulle han kunna sägas karaktärisera 1700-talets samhällsutveckling. Uppenbart är dock att han drevs av en stor nyfikenhet på andra delar av världen. Han anställdes hos Holländska västindiska kompaniet som fraktinspektör, något som ledde till många resor världen över.

Ingrid Karlsson berättar om människan bakom myten, Georg

■ Boken bygger på en utställningsserie i Krigsarkivet "Månadens dokument."

Carl von Döbeln. Karlsson har gått igenom personarkivet efter en av Sveriges mest kända fältherrar och låter oss möta privatpersonen von Döbeln. Genom brev och egenförfattade självbiografiska anteckningar träder en annan person fram än historieskrivningarna skildrat. Här får man bland annat veta historien bakom det svarta bandet kring pannan som ses på alla porträtt, vilket kommit att känneteckna bilden av honom.

En annan välkänd fältherre skildras i Jan Dahlströms redogörelse över major Sten Stures brevväxling med sin hustru, då denne deltog i finska kriget 1808–09. Liksom Karlssons skildring av von Döbeln, beskriver även Dahlström en annan sida av Sten Sture än den rent militäriska. Många av breven har en bitvis mycket intim och informell ton, likt ett förtroligt samtal makarna emellan. Detaljerade

Helene Gebele

anvisningar om gårdens skötsel blandas med ömsinta ord om kärlek och saknad. Men även de kärleksfulla orden blandas med ögonvitnesskildringar av krigets vardag och dramatiska händelser.

Äventyrare och globetrotter

Anders Degerström skriver om civilingenjören Nils Fock, vars hela liv kom att bli ett stort äventyr. Som telegrafingenjör fick han uppdrag i bland annat Nordafrika, där han kom att delta i det något anorlunda projektet att anlägga en telegraflinje genom Sahara. Han anställdes därefter som specialist i Londons vapenindustri och inriktade sig på minor och torpeder. Under 1890-talet kom han till Torpeddepartementet i Washington. Då inbördeskrig utbröt i Brasilien 1893, blev Fock vapenofficer på stridsbåten *Destroyer*, för att sedan på plats i Brasilien utses till fartygets chef. Vid krigets slutskede blev Fock skjuten i bägge benen. Det blev slutet på örlogstjänst men början på en lång äventyrlig resa genom Sydamerika. Han försörjde sig därefter som vapenagent i Frankrike innan han slutligen gifte sig med en amerikanska, flyttade till Sverige och blev godsägare. Noteras bör även att en stor och unik fotosamling ingår i Nils Focks personarkiv.

Pojkboksäventyr

Livet som äventyr gällde även i högsta grad för Einar Lundborg. Carl Billengren skriver i inledningen till sin artikel att "Om Einar Lundborg hade varit amerikan hade

hans liv antagligen blivit film för länge sedan.” Efter att ha läst Lundborgs levnadsskildring är man beredd att instämma. Det är i en ytterst välskriven artikel vi får läsa om Lundborgs korta liv, vilket liknas vid en hjältesaga á la Hollywood. Enligt Billengren påminner hans liv om ett pojkboksäventyr. Han hade en brinnande iver att få delta i strid och kom således in på den militära banan. Då han sedermera blev pilot blev äventyrligheterna knappast färre. Bland annat kom Lundborg att delta i undsättningen av Umberto Nobiles Italia-expedition som deltog i kapplöpningen till Nordpolen.

Dramatiska ögonblick i Sveriges historia finns det gott om. Ett av dessa, Kalmarkriget och Gullbergs fästning skildras av Anna Sveningsson. Detta är en historia om 1600-talets stundtals blodiga historia och kampen om en fästning, vars rester nu finns kvar att beskåda mitt i centrala Göteborg.

Ett annat historiskt ögonblick, var de svenska militära åtgärderna vid första världskrigets utbrott, som beskrivs i Björn Gäfverts artikel om Sveriges laddade läge mellan Ryssland och Tyskland. Både militären och landstormen hölls i förstärkt beredskap inför ett eventuellt fientligt angrepp från Ryssland.

Mystiska ubåtskränkningar

Ulf Söderberg skriver om de idag nästan helt okända händelserna med ubåtskränkningar under mitten av 1950-talet. Det finns ett omfattande arkivmaterial kring 1980–90-talens ubåtskränkningar, men av en slump såg Söderberg att det förekom tidningsskrivelser om ubåtskränkningar redan 1955. Söderberg ser paralleller med händelserna och debatten på 1980-talet. Flertalet av dessa iakttagelser av

mystiska ubåtsliknande farkoster skedde framför allt under sommar-månaderna 1955. Tidningarna var fyllda av kritiska artiklar mot försvaret, men lika många ironiska teckningar fanns i tidningarna, där ubåtsspaning bland annat beskrevs som sommarens nya sällskapslek.

Ett annat liknande mystiskt fenomen som förorsakade flertalet skrivelser i pressen var de så kallade spökraketerna, som ägde rum från slutet av 1940-talet och framåt. Artikelförfattaren Bo Berg, själv ett ögonvittne, skildrar bland annat hur Överbefälhavare Jung till och med såg raketer i sin egen badvik. Militären underrättades och en särskild grupp, ”Spökraketkommitén” inrättades. Oavsett om det var fjärrstyrda ryska raketer eller inte, fick händelserna stor betydelse för den fortsatta utformningen av svensk försvarspolitik, i synnerhet beträffande radar- och signalspaning.

Peter Nordström har i sin artikel fördjupat sig i 1700-talets ämbetsmannaväsende. Nordström redogör för löner, arbetstider och anställningsvillkor och ser hur oerhört komplicerad löne- och anställningsförhållanden var. Låga eller uteblivna löner ledde ofta till att tjänstemännen skaffade sig sidosysslor.

Böckers öden

Ann Gillberg och Lena Nordström skriver om äldre böcker i Krigsarkivets bibliotek. Den äldre samlingen i biblioteket omfattar cirka 8700 volymer varav ett 90-tal härrör från 1500-talet. Ämnena som skildras berör framför allt krigsväsendet, men många andra ämnen förekommer även. Böckerna är skrivna på både latin och franska men även tyska och italienska. Gillberg och Nordström beskriver även hur man kan följa en boks öden genom tidi-

gare ägares namnteckningar, biblioteksstämplat eller ex libris.

Genom att studera bokpärmens insida kan man delvis följa bokens historia. I denna artikel berättas om några böckers öden och äventyr, där några har tillhört kända boksamlare och kulturpersonligheter.

Att följa böckers öden gör även konservatorerna Elisabet Netinder och Gerd Crona i sin artikel om Järngallusbläckets förödande konsekvenser. Detta bläck var enkelt att tillverka, billigt och vattenbeständigt, först långt senare har dess negativa egenskaper upptäckts. Framför allt fräter det hål i pappret, så kallat bläckkorrosion. Bläcket äter sig nu igenom unika manuskript, dokument och kartor. Äldre konserveringsmetoder har dessutom förvärrat skadorna. Förhoppningsvis går forskningen framåt vad det gäller att finna effektiva åtgärder för att bevara dessa oersättliga kulturskatter.

Skeppsholmstävlingen 1915, som var tänkt att leda till olika kreativa lösningar på Skeppsholmen och Kastellholmen i Stockholm, skildras i Bo Lundströms artikel. Totalt 64 ritningar från denna idéävling finns bevarade.

Sista artikel i denna gedigna utgåva är Robert Owens redogörelse över Krigsarkivets trädgård, ritad av en av de första kvinnliga landskapsarkitekterna, Helfrid Löfqvist. Även krigsarkivare Birger Stecksén kom att bli mycket personligt engagerad i denna trädgård.

Många av dessa texter är onekligen mycket intresseväckande med fascinerande människöden och händelser som berör. Det förgångna känns i allra högsta grad närvarande vid läsningen av denna bok. ♦

Skribenten är fil.mag. i historia.

När sundet blev gräns

"När sundet blev gräns – Till minne av Roskildefreden 1658 – Årsbok för Riksarkivet och Landsarkiven 2008", Växjö 2008.

Redaktör: Eva Magnusson.

ISSN 1103-8233.

ISBN 978-91-88366-80-1, 218 sidor.

När sundet blev gräns, är titeln på 2008 års upplaga. Underrubriken lyder *Till minne av Roskildefreden 1658*. Uppsatserna belyser olika aspekter av rådande förhållanden vid tiden för nämnda fred. Min presentation tar givetvis endast upp ett axplock av bidragen.

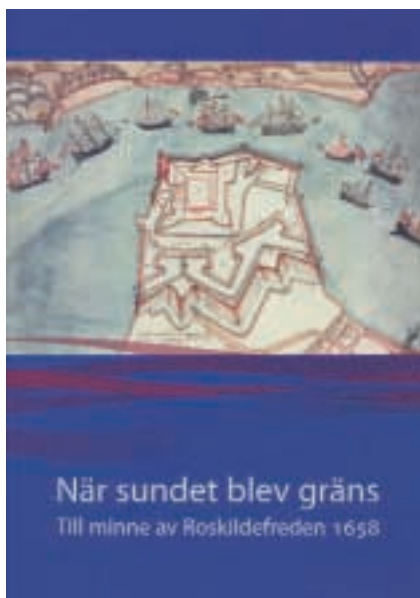
Arkivens framväxt under 1600-talet

Björn Askers *Till evig efterrättelse 1600-talet i arkiven*, behandlar hur olika arkiv bildas, till exempel genom Statsförvaltningens tillväxt. Rättskipningen centraliseras och härmed utvecklas svenskt rättsväsende. Genom kyrkans starka ställning påverkades alla skolans utbildningsstadier. Utöver detta hade kyrkan hand om folkbokföringen ända fram till 1991.

De enskilda arkiven från 1600-talet, kan i stort sett uppdelas i fyra arkivtyper: person-, släkt-, gårds-, och bruksarkiv. Senare tillkom arkiv från olika intresseorganisationer, politiska partier, storföretag samt privatpersoners efterlämnade handlingar.

Fredstraktaten i Roskilde

I Eva Magnussons uppsats: *Fredsfördraget i Roskilde februari 1658*, redogörs för fredsvillkoren. Danmark förlorar en tredjedel av sin yta. Skåne, Blekinge, Bornholm samt Halland tillfaller Sverige. Bohuslän och Trondheims län som tidigare var norska, blir nu svenska områ-

■ Årsboken 2008 handlar om Roskildefreden 1658.

den. Sverige har aldrig varit så stort som efter Roskildefreden. Dessvärre varade freden inte så länge. Redan i augusti 1658, angrep Sverige Danmark. Tanken var att skapa ett enda stort svenskt rike av Danmark, Norge samt besittningarna runt Östersjön. Men resultatet blev det omvända, Sverige fick avstå från Bornholm och Trondheims län vid fredsavgörelsen 1660.

Änkedrottning Hedvig Eleonora – landsmodern

Ovanstående rubrik är även titeln på Åsa Karlssons bidrag. Hon skriver att Hedvig Eleonora 1654 vid arton års ålder, gifter sig med Karl X Gustav, kusin till drottning Kristina. Han har samma år blivit kung i Sverige. 1660 blir hon änka och i väntan på att Karl XI ska bli myndig, tillsätts en förmyndarregering. Hedvig Eleonora förlorade under sin livstid, sin son, svärdot-

Kate Gebele

ter, de flesta av sina barnbarn och många andra släktingar. Men hon var den tidens rikaste kvinna. Inkomsterna baserades på landområden i Västmanland, Södermanland, Östergötland och Uppland. Änkedrottningen lät bygga många slott, samla konst samt bedriva välgörenhet. Under slutet av 1690-talet genomgick landet en ekonomisk kris, men drottningen motsatte sig sparåtgärder och härigenom permanentades den ekonomiska situationen, som inte kunde få en lösning förrän efter hennes död. Sammanfattningsvis, kan konstateras att Hedvig Eleonora lade grunden för den pfalziska dynastins ställning och fortlevnad och även det politiska enväldet. Hennes strävanden gick emellertid om intet när Karl XII dör.

Nyckeln till de rika arkiven kring Hedvig Eleonora

Jan Brunius tar upp arkivmaterialet som emanerar från drottningens tid. Han börjar med att konstatera att det är ett stort arkiv, men knappast känt eller utnyttjat. Handlingarna är utspridda och det saknas fullständiga förteckningar. Brunius önskar med sitt bidrag ge en samlad framställning av handlingsbeståndet samt exemplifiera forskningsområden och lämpliga studieobjekt i materialet.

Privilegier, stadsplanering, rättegångsfall, stadens tjänstefolk och barn

"Hur kommenterades krigsupplösningen i Roskilde och vilken betydelse hade freden för invånarna i

en svensk stad vid denna tid? ”är frågeställningen för Annika Sandéns artikel med titeln *Vardaglig lunk, handgripligheter och stolta planer i Linköping 1658*. Hon kommer fram till att det var de lokala frågorna som intresserade stadens styrande män och inte så mycket Sveriges fredsuppgörelse.

1600-talets häxprocesser i Dalarna

Marie Lennersand och en kollega har undersökt vad som hände med människorna som var anklagade för häxeri och hur det inverkade på de lokala förhållandena. Målsättningen har varit att kartlägga mental ohälsa, ovänskap, brottslighet, släktingars livsbetingelser, etcetera, för att ge en samlad redogörelse. Forskarna börjar med kyrkans olika arkiv. Det finns även viktig information i doplängder och i tingsrätternas domböcker samt länsräkenskaperna på Riksarkivet. Ytterligare kompletterande uppgifter finns i korrespondensserier i Kopparbergs länsstyrelses arkiv och i protokoll från Västerås domkapitel. Författarna skildrar några enskilda personers livsöden som de kunnat följa via de olika arkiven. Namnet på deras omfattande undersökning är *Spåren efter häxorna*.

Man häpnar över hur mycket man ändå kan få fram om icke kungliga personer och förhållanden för så länge sedan, under förutsättning att man är infallsrik och har tålamod i arkivsökandet.

Årsboken för 2008, innehåller även landsförräddaren Corfitz Ulfeldts brev till de danska landsmännen, nya kartor, skeppsböcker på drift, freden ur både danskt och svenskt perspektiv mm. Boken är en mångfacetterad lektion i 1600-talets nordiska historia ur arkivsynpunkt. Slutligen får man en utmärkt vägledning till 1600-talets källmaterial. ♦

Rapport om Islands Nationalarkivs virksomhed

Þjóðskjalasafn Íslands.

Skýrsla um starfsemi 1985–2005

(Islands Nationalarkiv.

Rapport om virksomhed 1985–2005)

Reykjavík 2008.

101 side.

I slutningen af 2008 udgav Islands Nationalarkiv en rapport om arkivets virksomhed i årene 1985–2005. Rapporten giver en oversigt over Nationalarkivets historie, rolle og vigtigste opgaver i perioden, foruden at arkivets historie er gennemgået i korte træk, fra det blev grundlagt som Landsarkiv i 1882.

Formålet med rapporten er at give indsigt i arkivets mangeartede rolle og forskellige opgaver, f.eks. ved at kaste lys over forberedelserne til vedtagelse af lov om Islands Nationalarkiv og dens bestemmelser, redegøre for de vigtigste kapitler i arkivets historie, både med hensyn til lokale forhold og faglig udvikling indenfor arkivering. Desuden bliver arkivets rolle med hensyn til det offentlige arkivering uddybet, især den måde arkivet tjener de offentlige institutioner, borgere og forskere. Rapporten holder således sammen på de vigtigste dele i arkivets virksomhed i den omtalte periode med hensyn til arkivering, service og undervisning, forskning, udgivelse og udstillinger, indenlandsk og udenlandsk samarbejde m.m.

Rapporten giver ikke kun en oversigt over Nationalarkivets historie og virksomhed i den omtalte periode, for den er også påtænkt

Unnur Karlsdóttir

som værende vejledende og belærende for de institutioner og embeder, som skal aflevere deres arkivalier til Nationalarkivet til langtidsoptbevaring. Nationalarkivets rådgiver- og tilsynsrolle samt de offentlige institutioners forpligtelser som arkivskabere i henhold til loven om Nationalarkivet er således i høj grad i fokus. ♦

Skribenten er arkivar i Islands Nationalarkiv.

Handelsbilder

HANDELSBILDER – 125 år med Svensk Handel, Edward Blom, historik av Fredrik Sandgren och Pernilla Jonsson. Bromma 2008. ISBN 978-91-977039-0-1. 240 sidor.

Den tredje september år 1883 bildades en intresseförening för köpmän. Detta skedde på Hotell W6 i Stockholm och 270 högtidsklädda köpmän fanns på plats. 125 år senare heter organisationen Svensk Handel och till dess jubileum år 2008 gavs denna tjocka bilderbok ut. På innersidan av bokens pärmar redovisas grafiskt alla turer i historien med föreningar som bildats, lagts ned och slagits samman. Detta arbete är gjort av Karin Amnéus vid Centrum för näringslivshistoria.

Bland flanörer och madamner

Jubileumsboken ges ut i samarbete av Centrum för näringslivshistoria och Svensk Handel. Redaktör är Edward Blom som också gjort bildurvalet och skrivit bildtexterna. Boken är kronologiskt upplagd i kapitel. Det första kapitlet benämns "1880–1899 Bland flanörer och madamner". Så fortsätter det i tioårsperioder till "2000–2008 Lyx och lågpris". Därefter följer en historik "Den svenska handeln, dess utveckling och organisationer under 125 år" skriven av två ekonomihistoriker från Uppsala universitet Fredrik Sandgren och Pernilla Jonsson. Denna historik är boken sämre del. Även om den är lättläst och informativ så känns den mest tråkig efter alla fantastiska bilder och Edwards bildtexter. Boken har även ett förord av Svensk Handels

■ På 1960-talet var hemkörning av varor vanligt och sommar- och extrajobb som moped- eller cykelbud var populärt.

ordförande Kenneth Bengtsson och dess verkställande direktör Dag Klackenborg.

Damer i rött

Detta är först och främst en bilderbok. Varje uppslag rymmer två fotografier förutom några extra lyxiga uppslag som bara rymmer en bild som är desto större. Större delen av boken är svartvit men på slutet förekommer färgfotografierna förstås. Men riktigt gott om färgbilder blir der först i kapitlet som handlar om 1980-talet. På sidan 63 finns en bild från Åhlén & Holms huvudkontor vid Skanstull i Stockholm som är tagen 1938. Av damerna på bilden, som arbetar med orderkopiering, är flera klädda i rött vilken vi idag kanske inte väntar oss.

Bellmans utsikt

Till varje bild finns en bildtext som inte bara berättar vad fotografiet föreställer utan även kommer med faktauppgifter. Vid fotografiet på sidan 13 får vi veta att enstaka ångbåtar konstruerades i Sverige redan

Maria Nordström Jarnryd

under 1800-talet. Vin- och spritcentralens leveransmonopol på alkoholhaltiga drycker till restauranger upphörde 1995 berättas vid en bild som just föreställer den första privata vinleveransen i Sverige på 78 år (sidan 174). Vid ett fotografi föreställande Slussen och Gamla Stan i Stockholm från senare delen av 1800-talet får vi veta att det var just denna utsikt Bellman såg från sitt fönster på Urvädergränd. Så lotsar Edward Blom oss genom bokens alla bilder med en blandning av kuriosa och mer grundläggande kunskaper.

Mjölkpulver

Urvalet av fotografier är väldigt bra. Det är jättekul att bläddra i denna bok. Ibland känner man igen sig som på bilden tagen 1966 av Hötorget i Stockholm. Andra gånger blir man förskräckt som försäljningen av pulver som kunde blandas ut till mjölk när man kom hem. Detta är 1960-tal och priset för detta paket mjölkpulver är fyra kronor. För mig är många av bilderna väldigt mycket Sverige. På uppslaget sidorna 168–169 finns en bild, tagen 1987, av en lastbil som levererar för ICA. Den kör på slingriga vägar i ett snöigt Jämtland. Bilderna kommer från hela landet med en viss övervikt på Stockholm. En bok att titta i och att bli glad av. ♦

Bokverket „Norge i 1743“

er nå komplett

„Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli. Del 5“.
Utgitt av Gerd Mork.
Riksarkivet, Solum forlag.
Oslo 2008.
ISBN 978-82-560-1577-1.

Nå har femte og siste bind utkommet av bokverket „Norge i 1743. Innberetninger som svar på 43 spørsmål fra Danske Kanselli“. (Første bind av bokverket er tidligere omtalt i Nordisk arkivnyt). Bokverket består av en avskrift av svarene fra en landsomfattende spørreundersøkelse som det Danske Kanselli gjorde i 1743–45 i Danmark-Norge. Bokverket tar for seg svarene fra

Maria Press

prester, proster, kapellaner og amtmenn i Norge. Her omhandles for eksempel geografi, jordbruk, naturtilganger, kuriositeter og merkverdigheter, antikviteter og språk. Arbeidet med å gi ut fembindsverket ble startet i 1990 og er nå, 18 år senere, ferdig. Bokverket gir mange interessante opplysninger om forholdene i Norge i 1743. Men dette siste bindet viser at svarprosenten fra amtmenn og stiftamtmenn i Nord-Norge var lav. Fra Romsdal og nordover er landet dessverre ikke like godt dokumentert som de sørlige delene av landet. ♦

Uppsala stifts herdaminne

Uppsala stifts herdaminne –
Från missionstid till år 1366,
Britt Hedberg.
Uppsala 2007.
ISSN 1654-1987.
ISBN 91-86024-12-4.
600 sidor.

Britt Hedberg, före detta stadsarkivarie i Stockholm och numera pensionär, har skrivit en bok på 600 sidor om Uppsala stifts herdaminne under medeltiden. Ett herdaminne är ett biografiskt uppslagsverk med stiftshistorisk ram och ska kunna läsas av vem som helst. Det har tagit Britt Hedberg fem år att skriva denna tegelsten. Författarin-

Maria Nordström Jarnryd

nan har haft tillgång till ett tryckt diplomatarieverk, vilket inte hennes föregångare har haft. Litteraturstudierna har varit mycket omfattande under arbetet med boken. Den har små svartvita illustrationer oftast avbildningar av sigill. Illustrationerna föreställer främst kyrkor och kyrkans män. Detta är en intressant bok. Lättläst är den också vilket man inte tror med tanke på ämnet. ♦

■ Karta över Gästrikland och Hälsingland med medeltida kyrkor som nämns i Britt Hedbergs bok.

Kópavogurs Regionalarkivs

ársskrift 2006–2007

Ársrit Héraðsskjalasafns Kópavogs
2006–2007.

Hrafn Sveinbjarnarson (red.).

Kópavogur 2008.

ISSN 1670-78857.

ISK 5000.

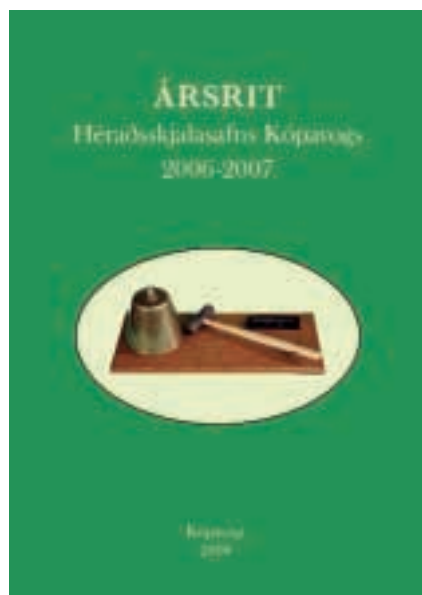
478 sider.

Kópavogur blev en selvstændig kommune i 1948 og fik købstadsrettigheder i 1955, og i denne nabo-kommune til Reykjavík er der i dag knapt 30.000 indbyggere.

Kópavogur Regionalarkiv blev oprettet i år 2000, men startede sit arbejde i 2001 og er landets næst-yngste regionalarkiv med 2,5 nominerede stillinger. Hrafn Sveinbjarnarson overtog embedet som regionalarkivar i 2006. I efteråret 2008 udgav Kópavogur Regionalarkiv et flot værk med meget forskelligt materiale, som vedrører arkivering og kommunens historie. Som titlen bebuder, drejer det sig om et årsskrift, som det dog kun er meningen at udgive hver andet år.

Bogen består af fem dele. Først er der en nøjagtig redegørelse for regionalarkivets virksomhed i årene 2006–2007 og en oversigt over dets historie indtil da. Her optælles bl.a. alt, hvad der er afleveret i årene 2001–2005, idet der på det tidspunkt ikke blev ført acsessionsliste.

I anden del, som er den mest omfangsrige eller på 182 sider, findes registre over de arkiver, regionalarkivet er i besiddelse af, og som regnes for fuldt registrerede. Registerne dækker både offentlige og private arkiver. Det kan forekomme mærkværdigt for nogen at udgive arkivregistre i så flot en udgave i stedet for at fotokopiere dem

til brug på læsesal og gøre dem tilgængelige på nettet. Hertil svarer regionalarkivaren, at der skabes mere selvdisciplin ved registrering, og lægger vægt på, hvor vigtigt det er at udgive arkivregistre i varig form, som det ikke uden videre er til at ændre på. For at gøre brugen nemmere findes der bagest i bogen et udførligt indholdsregister i 3 kolonner på knapt 30 sider, som dækker indholdet i hele værket.

I den tredje del findes to artikler om kommunens historie. Der findes ikke lokalhistoriske tidsskifter, der beskæftiger sig med Stor-Reykjavík området, og der skabes hermed et forum for dem, der vil publicere undersøgelser af Kópavogurs historie. Den næste del vil lette disse samme livet, for der udgives arkivalier fra Kópavogurs Fremskridtsforening, som blev oprettet den 13. maj 1945 og arbejdede for, at Kópavogur Kommune blev oprettet. Grundpillerne i den

Gísli Baldur Róbertsson

udgivelse er mødereferater, men der følger også andre arkivalier med. Til sidst bør nævnes to artikler om arkivering skrevet af regionalarkivaren, som er tænkt til at lette forespørgselspresset i arkivet og give vejledning om love og regler, som gælder for kommuners arkivering.

Man må hilse Kópavogurs Regionalarkivs initiativ velkomment, for det er vigtigt for alle arkiver i landet at præsentere deres samlinger og opmuntre til undersøgelser af dem. Bogen er en ambitiøs udgivelse. ♦

Forfatteren er arkivar i Islands Nationalarkiv.

Tomas har fått medalj av kungen

Sveriges riksarkivarie Tomas Lidman har tilldelats H. M. Konungens medalj i 12:e storleken i serafimerordens band för framstående kulturella insatser inom biblioteks- och arkivområdet. Tomas var riksbibliotekarie innan han utsågs till riksarkivarie. Medaljen delades ut den 28 januari 2009.

(Nordisk arkivnyt) "Hej Tomas."
(Tomas Lidman) "Hej Maria."

(NA) "Grattis till medaljen."
(TL) "Tack."

(NA) "Hur fick du veta att du tilldelats medalj?"

(TL) "Riksmarskalken Ingemar Eliasson skrev ett brev till mig i början av december där han meddelade mig att jag skulle få utmärkelsen."

(NA) "Var någonstans delades medaljen ut?"

(TL) "Den delades ut på Kungliga slottet i Stockholm."

(NA) "Lämnade kungen över den personligen? Vad sa han till dig?"

(TL) "Den delades ut av Kungen

■ Tomas Lidman har tilldelats H. M. Konungens medalj i 12:e storleken i serafimerordens band. Foto: Hans Rydberg

och diplommet av Drottningen. Kungen var på gott humör och sa några vänliga ord, önskade mig lycka till och att sa att det var roligt att få premiera mitt arbete för arkiven och biblioteken på detta sätt."

(NA) "Vilka fler fick medalj samtidigt? Några kändisar?"

(TL) "Medaljen/utmärkelsen delas

Maria Nordström Jarnryd

ju ut i olika storlekar och samma storlek som jag fick Lars Olof Kallings (professor), Leni Björklund (före detta försvarsminister), Stig Östling (Scania-chef) och Björn Wahlström (företagsledare). Göran Persson (före detta statsminister) fick en något förnämligare variant, välförtjänt måste jag säga. Roy Andersson (regissör), Gullan Borne-mark (musiker och kompositör), Carin Mannheimer (regissör och författare), Ulf Lundell (artist) och Annika Sörenstam (golfspelare) var andra som belönades."

(NA) "Bjöds det på förtäring?"
(TL) "Champagnen flödade."

(NA) "Hur känns det?"

(TL) "Det känns roligt och jag är stolt. Det skänker också lite glans över våra professioner. 20 år som myndighetschef är en lång tid ..." ♦

Grattis Tomas önskar
Nordisk arkivnyt.

Ny lokalredaktør

i Island

Thorsteinn Tryggvi Mátsson arkivar på Islands Nationalarkiv og regionalarkivet i Selfoss er ny lokalredaktør for Nordisk Arkivnyt i Island. Thorsteinn er cand. mag. i historie og filosofi fra Roskilde Universitet. Han har fra 2002 arbejdet indenfor arkivverden, først på Regionalarkivet i Selfoss, siden som

første arkivar hos Kaupthing bank, og fra sommeren 2008 som arkivar på Nationalarkivet.

Thorsteinn har siden 2004 været redaktør for *Árnesingur*, et lokalhistorisk tidsskrift. ♦

Britt-Marie Östholm

ny chef för Tillsynsavdelningen

Den första december 2008 tillträdde Britt-Marie Östholm tjänsten som arkivråd och chef för tillsyns-avdelningen i Riksarkivet. Hon föddes år 1948 i Örebro. Fadern var optiker och ville gärna att hans dotter också skulle bli det. Britt-Marie for istället till Uppsala för att studera. Det blev en fil kand. bestående av bl.a. historia, konsthistoria, litteraturhistoria och nordiska språk. Studierna pågick mellan 1967–1973. Från början var tanken att söka vidare till Konstfack men det var alldeles för trevligt i Uppsala för att flytta därifrån. På somrarna arbetade Britt-Marie bl.a. på Ortnamnsarkivet i Uppsala med excerpering och uppteckning av ortnamn i bygden.

Heraldiska sektionen

År 1975 började Britt-Marie som vikarierande amanuens i Riksarkivet på Heraldiska sektionen med att skapa heraldiska vapen. Därefter följde en tid på 1:a sektionen (arkiven från Kungl. Maj:ts kansli, Högsta domstolen och kommittéväsendet) där hon ordnade och förtecknade arkiv, tre år i forskarexpeditionen, en period på 6:e sektionen som var en "fältsektion" (myndigheter under justitie-, social- och utbildningsdepartementen) och under en tid arbete med mikrofilm på funktionen för nya medier. Britt-Maries väg till arkivråd började kanske när hon kom till Utrednings- och utvecklingssektionen och arbetade bl.a. med underlag till den blivande arkivlagen. Från och med 1986 arbetade hon inom Författningsprojektet med att utveckla ett nytt regelverk till arkivlagen. År

■ Britt-Marie Östholm är chef för Avdelningen för tillsyn sedan den 1 december 2008. Foto: Torbjörn Hörnfeldt

1993 blev hon funktions-ansvarig för normering, placerad på Verksamhetskansliet. Britt-Marie har sedan dess även deltagit i olika projekt såsom Informationstekniken och myndigheterna (INFOTEK) och Nya arkivprinciper (NAP) vilka är bakgrunden till det processororienterade sättet att arkivredovisa som nu ska införas i förvaltningen. Arbetet med normeringsfrågor har flyttats mellan olika avdelningar och Britt-Marie har följt med. År 2000 återtog frågorna av Tillsynsavdelningen, som då hette Byrån för tillsyn och rådgivning. Vid avdelningens omorganisation 2007 blev Britt-Marie chef för normerings-enheten. I november 2008 gick Per Jansson i pension efter 18 år som arkivråd och Britt-Marie fick tjänsten. Jag frågar varför hon sökte den. "För att jag vill utveckla verksamheten.", svarar hon. Jag undrar hur det känns. "Väldigt roligt", säger det nya arkivrådet.

Maria Nordström Jarnryd

Viktigt att vi syns utåt

"Antingen kör man hårt eller så påbörjar man sin avveckling" är Britt-Maries inställning. Det är fem år till hon går i pension. Jag frågar hur hon tänker använda tiden som arkivråd.

– "Vi ska fortsätta arbeta i processer och renodla dem ett steg till. Det är viktigt att vi får med hela den cykliska processen, utveckla – normera – förmedla – kontrollera – utvärdera, och inte glömmer någon länk", säger hon. – "Sedan måste vi bli bättre på att dokumentera och utvärdera det vi gör". Britt-Marie säger att det är viktigt att vi syns utåt och hur vi uppfattas utifrån. Vi på Tillsynsavdelningen ska vara kunniga, vakna, tuffa, ta för oss mer och bli synliga genom tydliga kontaktpunkter. Viktigt är också att vi blir synliga för regeringen och departementen genom rapporter och utredningar.

Renoverar torpet

Britt-Marie är gift med Nils och de bor i Solna utanför Stockholm. I Resele i Ångermanland har de ett torp som var Nils mors föräldrahem. Somrarna tillbringar de med att renovera torpet på gammalt sätt. Britt-Marie är trädgårdsintresserad och för en ojämn kamp mot klimatet, råddjur och algar. Tidigare har hon varit mycket ute i skog och mark men använder numera stavar när hon ger sig ut på promenader. Ett nygammalt nöje är att gå på auktioner berättar Britt-Marie. ♦

Skribenten arbetar vid Avdelningen för tillsyn.

Dubbeldoktor

med arkivanknytning

Filosofie doktor Lena Huldén (f. Törnblom), chef 1996–2006 för Svenska litteratursällskapets arkiv disputerade den 24 oktober 2008 för andra gången i rad med avhandlingen *The decline of northern malaria and population dynamics of Plasmodium vivax*. (Sin första doktorsavhandling *Kastelholm, en nyckel till Sverige: ett slottsläns politiska och militära betydelse åren 1470–1523*, som utgavs i Finska Historiska Samfundets publikationsserie, framlade hon år 1996.) Opponent var Paul Reiter från Institut Pasteur/Unité "Insectes et Maladies Infectieuses" i Paris.

Huldéns senaste avhandling har tillkommit under forskning vid Institutionen för skogsforskning vid Helsingfors universitet inom ramen för projektet *Varför försvann malarian från Svenskfinland?* i Svenska litteratursällskapets regi. Avhandlingen belyser i fyra artiklar olika aspekter av malarians förekomst i Finland under perioden 1750–1955, och framstår enligt opponenten som innovativ och rentav banbrytande genom utnyttjandet av det historiska folkbokföringsmaterial som hittills främst använts av genealogerna. (Helt ensam är Huldén inte om att använda materialet; enstaka genetiker har också noterat folkbokföringsmaterialet i den s.k. HisKi-databas som Genealogiska Samfundet i Finland skapat på frivillig väg, se NA 1/2005) Materialet innehåller som känt dåtida diagnostik för de avlidnas del.

Med hjälp av det historiska folkbokföringsmaterialet har Huldén kunnat utreda mekanismen bakom den latent malaria som kusligt

Pertti Hakala

nog också kunde väckas efter ett stick från en mygga som inte själv var smittbärare. Det andra centrala rönet gäller själva spridningen av malaria; sjukdomen spreds på vintern i de varma och fuktiga tätbefolkade bostäder som utgjorde idealiska miljöer för ändamålet. Att malarian i Finland försvann på 1900-talet berodde således inte på några aktiva motåtgärder utan främst på att boendeförhållandena förbättrades och den rurala trångboddheten avtog.

Även den som är mindre inkommen i biologi kan med fördel ta del av avhandlingen som lyfter fram en bortglömd, och långt in på 1800-talet ytterst allmänt förekommande sjukdom: den s.k. *frossan*. I vilken mån de huldénska rönen kan tillämpas inom malariaepidemiologin i allmänhet får tiden visa.

Dubbeldoktor Huldén leder från 1.10.2007 ett projekt i Svenska litteratursällskapets regi som syftar till att åstadkomma en *förvaltningshistorisk terminologisk handbok*. Projektet pågår (för hennes del) till 30.9.2012. ♦

Harald Jørgensen (1907–2009)

Forhenværende landsarkivar, dr. phil. Harald Jørgensen døde den 27. januar 2009, 102 år gammel. Harald Jørgensen var barnebarn af rigsarkivar A.D. Jørgensen og blev selv en markant person i dansk arkivvæsen. Han begyndte sin karriere i arkivvæsenet i 1934 og var i nogle år leder af Rigsarkivets sekretariat, inden han i 1962 blev landsarkivar ved Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm – en post han bestred indtil sin pensionering i 1977. Harald Jørgensen var en flittig forsker, skribent, foredragsholder og underviser. Af hans omfattende skriftlige produktion skal her blot nævnes disputatsen fra 1944 om Trykkefrihedsspørgsmålet i enevældens sidste tid, hans 12 binds-værk om Statsrådets

Forhandlinger 1849–1912 og hans fremstilling om dansk lokaladministration fra middelalderen til 1970, der er en imponerende præstation. Hans interesse for Norden er kendt. Han skabte Nordisk Arkiv-

nyt, som han redigerede frem til 1982 – fem år efter sin pensionering – og hans bog Nordiske Arkiver byggede på indtryk fra rejser. Desuden har han redigeret Nordisk Tidsskrift og fagpressens organ Pressen. Han modtog flere udenlandske ordener, sad i bestyrelsen for Letterstedske Föreningen, og skaffede flere nordiske stipendiater til det sjællandske landsarkiv. Han var æresmedlem af Arkivforeningen, af ICA, af Selskab for Historie, Litteratur og Kunst, af Dansk Pressehistorisk Selskab samt æresborger i Chatanooga, USA. Harald Jørgensen vil ikke mindst blive husket for sit nordiske engagement. ♦

*Æret være hans minde
Grethe Ilsøe og Leon Jespersen.*

Dan Tørning

Med udgangen af september fra-trådte seniorrådgiver Dan Tørning sin stilling efter 35 års ansættelse i Rigsarkivet. Han er uddannet cand.mag. i fysik, matematik, astronomi og kemi, men har siden sin ansættelse i 1973 beskæftiget sig med modtagelse og bevaring af elektroniske arkivalier. I den forbindelse har han spillet en afgørende rolle for udviklingen af den danske strategi på området og for virkeliggørelsen af den.

Indtil 1995 havde han sammen med et par andre medarbejdere ansvaret for modtagelse af elektroniske arkivalier fra offentlige myndigheder. Hertil kom fra 1987 også ansvaret for driften af det nuværende Statens Arkivers IT. Da Statens

Arkiver i 1995 fik tilført betydelige midler til IT-området, blev Dan Tørning tilknyttet den nyoprettede ITARK-sektion, som fik ansvaret for den myndighedsvendte del af arbejdet med elektroniske arkivalier. Her deltog han både i udviklingen af Statens Arkivers regler for offentlige myndigheders aflevering af elektroniske arkivalier og i udviklingen af sektionens arbejdsgange. Han spillede også en aktiv rolle i opbygningen af samarbejdet med forvaltningens IT-leverandører.

Siden 2005 har Dan Tørning været tilknyttet format- og strukturkonverteringsprojektet, som med udgangen af 2008 havde afsluttet konverteringen af elektroniske arkivalier, modtaget før 2000, til den

gældende bevaringsstandard. Se Nordisk Arkivnyt 2008 nr. 3. ♦

Kirsten Villadsen Kristmar, arkivchef ved BK-afdelingen i Rigsarkivet.

Kort over Åmosen

år 1800

■ Sådan ser det restaurerede kort ud.

Foto: Det Kongelige Bibliotek.

I forbindelse med nedlæggelsen af de danske amtskommuner (landsting / fylkeskommuner) i 2006 blev det besluttet, at de skulle aflevere alle bevaringsværdige arkiva-

lier til og med 1992. Selvom de fleste amtskommuner tidligere havde afleveret til cirka 1970, dukkede der alligevel ældre arkivalier op. I Vestsjællands Amtskommunes

Christian Larsen

tekniske forvaltning blev der således fundet et 200 år gammelt

■ Sådan så kortet ud, da det blev fundet.

Foto: Asger Svane-Knudsen, Rigsarkivet.

håndlavet kort over Åmosen på Vestsjælland.

Åmosen er et naturområde afgrænset af byerne Slagelse, Korsør, Kalundborg og Holbæk. Området var på et tidspunkt på tale som et af Danmarks syv naturområder, der skulle være pilotprojekt på nationalparker. Det blev dog ikke udvalgt som pilotprojekt, men til gengæld tog Friluftsrådet, kommunerne i området og Vestsjællands Amtskommune samt en række organisationer initiativ til et projekt, der skulle klarlægge mulighederne for at etablere en naturpark i områderne ved nedre Åmose Å og Halleby Å samt Tissø og Åmoserne.

Kortet blev fundet i foråret 2006 i forbindelse med tømning af teknisk forvaltnings arkivlokaler. Det var foldet sammen, og det var tydeligt, at det havde ligget under fugtige og snavsede forhold. Kortet blev bragt til Det Kongelige Biblioteks Bevaringsafdeling, som råder over lokaler, hvor der var plads til at folde kortet ud. Efter udfoldningen blev kortet mål til 2 m x 3,80 m eller 7,60 m². Kortet bestod af mange mindre stykker papir, der som et puslespil var klæbet på lærred, så det tilsammen udgjorde et komplet kort over Åmosen.

Af et løst stykke af kortet fremgik, at det var opmålt i år 1800 af landmålerne Henning Pedersen (1775–1837) og Abraham Flinthoug (1756–1821). På kortet fandt man endvidere oplysningen om, at det havde været „Fremlagt ved Holbæk Amts Landvæsenskommission den 30 August 1822“.

I landvæsenskommissionens protokol 1771–1846 står der, at det store kort blev fremlagt 30. august 1822, idet man skulle „udmaale enhver LodsEiers Andel og derefter foretage den endelige Liquidations Beregning af de Bekostninger, som det vilde tilfalde enhver LodsEier at udrede, at modtage LodsEiernes Erklæring om nogen Erindring mod den af Land-Inspecturen foretagne og i Dag fremlagte Arealberegning af enhvers Andel i Aamosen skulde fremsættes ... Land-Inspecteur Voigt mødte personlig og fremlagde et Kort over heele Aamosen paa hvilket enhver enkelt LodsEiers Arealandeele var afsat.“

Det kunne heldigvis konstateres, at der næppe var større svampeskader på kortet. Til gengæld var kortet ret smudsigt især i kortets folder. Det var i så dårlig stand, at det ikke kunne benyttes, dels fordi kortets løse stykker lå uden orden,

dels fordi kortet ville tage yderligere skade ved brug. Vestsjællands Amtskommune blev derfor i sommeren 2007 pålagt at konservatorbehandle kortet, så det kunne rulles sammen med henblik på varig arkivering samt stilles til rådighed for offentligheden på Statens Arkivers læsesale.

Det Kongelige Biblioteks konservatorer gik i gang med at restaurere kortet, hvilket betød: løsning af papiret fra lærredet; udglatning, afrensning og stabilisering af papiret; rensning og udglatning af lærred; samling af puslespillet; ny opklæbning af kortet på ny bagklædning samt enkelte desinfektioner af mindre svampeskader. Og i februar 2007 kunne det restaurerede kort afleveres til Landsarkivet for Sjælland, hvor det nu opbevares i landsarkivets kort- og tegnings-samling. ♦

Skribenten er arkivar og forsker ved Rigsarkivet, København.

Læs om Essoarkivene
i Norge side 3-5.

Indhold

Essoarkivene – siste tilskudd i vellykket privatarkivsatsing.....	3	Seminarium om elektroniske arkiv i Helsingfors	37
<i>Eivind Skarung</i>		<i>Markku Mäenpää</i>	
„Et smertens barn“	6	Nordisk riksarkivar møte på Hurtigruta	39
<i>Cæcilie Stang</i>		<i>Maria Press</i>	
2009 – Kulturminneår i Norge	9	Institutionen – Svenskt biografiskt lexikon har blivit en avdelning inom Riksarkivet	40
<i>Maria Press</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Den autonoma tidens ryska militärhandlingar	10	Det förgångnas närvaro	42
<i>Eljas Orrman</i>		<i>Helene Gebele</i>	
Digitaliseringsutredningen	13	När sundet blev gräns.....	44
<i>Tomi Rasimus</i>		<i>Kate Gebele</i>	
Det nationella digitala biblioteket presenterades.....	17	Rapport om Islands Nationalarkivs virksomhed	45
<i>Pertti Hakala</i>		<i>Unnur Karlsdóttir</i>	
Aritmetik inom trånga ramar	18	Handelsbilder.....	46
<i>Jussi Nuorteva</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Infrastruktur i samverkan	20	Bokverket „Norge i 1743“ er nå komplett	47
<i>Leif Gidlöf</i>		<i>Maria Press</i>	
Hindringer ryddet af vejen for elektronisk arkivering i Island	22	Uppsala stifts herdaminne	47
<i>Eiríkur G. Guðmundsson</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
Projekt DigDag	23	Kópavogurs Regionalarkivs årsskrift 2006–2007.....	48
<i>Inge Bundsgaard</i>		<i>Gísli Baldur Róbertsson</i>	
Evaluering af DDA Sundhed	24	Tomas har fått medalj av kungen	49
<i>Steen Ousager</i>		<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
75 år: Den dansk-tyske arkivoverenskomst af 1933	25	Ny lokalredaktør i Island	49
<i>Hans Schultz Hansen</i>		<i>Britt-Marie Östholm ny chef</i>	50
Ny fireårig forskningsplan for Statens Arkiver.....	28	<i>Maria Nordström Jarnryd</i>	
<i>Hans Schultz Hansen</i>		Dubbeldoktor med arkivanknytning	51
Sæt arkivalierne på køl.....	30	<i>Pertti Hakala</i>	
<i>Ole Magnus Mølbak Andersen</i>		Harald Jørgensen (1907–2009).....	52
Om skoleinspektør Johannes Ivar Bøgner	34	<i>Grethe Ilsøe og Leon Jespersen</i>	
<i>Poul Olsen</i>		Dan Tørning.....	52
Nordisk webseminar i Reykjavík	35	<i>Kirsten Villadsen Kristmar</i>	
<i>Benedikt Jónsson</i>		Kort over Åmosen år 1800	53
		<i>Christian Larsen</i>	